

Монгол Улсын Их Сургууль
Монгол судлалын хүрээлэн
Монгол хэл, хэл шинжлэлийн тэнхим

Институт
Лингвистических
Исследований
Российской академии наук

ТҮҮХЭН БА ОРЧИН ҮЕИЙН МОНГОЛ ХЭЛ, АЯЛГУУНУУД:
НИЙТЛЭГ ШИНЖ БА ХӨГЖЛИЙН ОНЦЛОГ
олон улсын эрдэм шинжилгээний хурал

2023.08.14 – 2023.08.18

(ХӨТӨЛБӨР, ХУРААНГУЙ)

Улаанбаатар 2023 он

همه را می‌تواند در دست بگیرد. همیشه بخشم:

نکته: همه را می‌تواند در دست بگیرد.

همه را می‌تواند در دست بگیرد.

ХӨТӨЛБӨР

“ТҮҮХЭН БА ОРЧИН ҮЕИЙН МОНГОЛ ХЭЛ, АЯЛГУУНУУД:
НИЙТЛЭГ ШИНЖ БА ХӨГЖЛИЙН ОНЦЛОГ”

СЭДЭВТ ОЛОН УЛСЫН ЭРДЭМ ШИНЖИЛГЭЭНИЙ ХУРЛЫН
ХӨТӨЛБӨР

2023 оны 8-р сарын 15-ны өдөр

08:00-08:20 Бүртгэл

НЭЭЛТ

- 08:20-08:30 МУИС-ийн Шинжлэх ухааны сургуулийн захирал,
профессор **Д.Заяабаатар**
БНХАУ-ын Өвөр Монголын Их Сургуулийн Монгол судлалын
дээд сургуулийн захирал, профессор **Оюунчи**
ОХУ-ын ШУА-ийн Хэл шинжлэлийн хүрээлэнгийн эрдэм
шинжилгээний ахлах ажилтан, доктор **Павел Рыкин**

НЭГДҮГЭЭР ХЭСЭГ

Хурлын дарга: **Kuribayashi Hitoshi** (*Tohoku University*)

- 08:30-08:45 **Birtalan Ágnesh** (*Department of Mongolian and Inner Asian Studies, ELTE*)
The religious register in Turfan/Dunhuang Mongolica
- 08:45-09:00 **Kereidjin.D.Bürgüd** (*Chinese Academy of Social Sciences*)
A study on the Sino-Mongol glossary known as the Zhi-yuan Yi-yu
- 09:00-09:15 **Ш.Эгшиг** (*МУИС-ийн Ази судлалын тэнхим*)
XVIII-XX зууны худалдаачдын пижин дэх монгол хэлний
бүрэлдэхүүний асуудалд
- 09:15-09:30 **Rykin Pavel** (*Institute for Linguistic Studies, Russian Academy of Sciences*)
The syntactic peculiarities of the *Erdeni tunumal neretü sudur*
(c. 1607)
- 09:30-09:45 *Хэлэлцүүлэг*
09:45-10:00 *Цайны завсарлага*

ХОЁРДУГААР ХЭСЭГ

Хурлын дарга: **Л.Болд** (*ШУА-ийн Хэл зохиолын хүрээлэн*)

- 10:00-10:15 **Kuribayashi Hitoshi** (*Tohoku University*)
Characteristics of the orthography of Oirat (Todo) Mongolian in the quadrilingual dictionary of 1797
- 10:15-10:30 **Мирзаева Саглара Викторовна** (*Калмыцкий научный центр, РАН*)
К вопросу о морфологии именных и глагольных форм в калмыцко-немецком словаре Г. А. Цвика
- 10:30-10:45 **Хэрэйд Д.Саруулшил** (*Өвөр Монголын Их Сургууль*)
Чин гүрний үеийн манж монгол хятад гурван хэл хавсарсан толь бичиг “эвхмэл айлдах тогтмол үг”-ийн тухай шинжилгээ
- 10:45-11:00 **Музраева Деляш Николаевна, Максимова Ольга Александровна** (*Калмыцкий научный центр Российской академии наук*)
Об особенностях языка ойратских переводных текстов (на материале тибетских и ойратских версий джатаки о тигрице)
- 11:00-11:15 *Хэлэлцүүлэг*

ГУРАВДУГААР ХЭСЭГ

Хурлын дарга: **Сэцэнцогт** (*БНХАУ-ын Нийгмийн Шинжлэх Ухааны Академийн Угсаатны зүй, хүн судлалын хүрээлэн*)

- 11:15-11:30 **Wu Yingzhe** (*Inner Mongolia University*)
On Two Poems in Khitan Small Script
- 11:30-11:45 **Jiruhe** (*Inner Mongolia University*)
The Study of The Common Words in Khitan and Middle Mongolian
- 11:45-12:00 **Peng Daruhan** (*School of Mongolian Studies, Inner Mongolia University*)
On Phonetic Value of Feminine Cardinal Numeral “One” in Khitan Small Script
- 12:00-12:15 **Davide Rizzi** (*Università Ca' Foscari Venezia*)
Verbal Morphology in Khitan – A Presentation of Current Research Questions
- 12:15-12:30 *Хэлэлцүүлэг*
12:30-14:00 *Үдийн зоог*

ДӨРӨВДҮГЭЭР ХЭСЭГ

Хурлын дарга: **Birtalan Ágnesh** (*Department of Mongolian and Inner Asian Studies, ELTE*)

- 14:00-14:15 **Л.Болд** (*ШУА-ийн Хэл зохиолын хүрээлэн*)
Тийн ялгалын ай бол түүхэн үзэгдэл
- 14:15-14:30 **Сэцэнцогт** (*БНХАУ-ын Нийгмийн Шинжлэх Ухааны Академийн Угсаатны зүй, хүн судлалын хүрээлэн*)
Алтай хэлэн дэх биеийн төлөөний нэр ба заах төлөөний нэрийн харьцаа холбоо хийгээд түүний гарал ирэл
- 14:30-14:45 **Ölmez Mehmet** (*Istanbul University*)
History of Mongolian loanwords in Common Turkic
- 14:45-15:00 **Чой Юүн Со** (*Данкүүк их сургуулийн Монгол судлалын тэнхим*)
Монгол хэлний 3-р биед хамаатуулах нөхцөл “нь” болон Солонгос хэлний нэрлэхийн тийн ялгалын нөхцөл “은(ынь)/는(ньн)” -ийн холбоо хамаарал
- 15:00-15:15 **Хэлэлцүүлэг**

ТАВДУГААР ХЭСЭГ

Хурлын дарга: **Kereidjin.D.Bürgüd** (*Chinese Academy of Social Sciences*)

- 15:15-15:30 **Khabtagaeva Bayarma** (*University of Naples L'Orientale*)
The morphological and syntactic peculiarities of the Sartul Buryat variety
- 15:30-15:45 **Benjamin Brosig** (Nazarbayev University)
Dolgoryn Guntsetseg (Germany, Stuttgart)
Analyzing Khalkha Mongolian *naa-d* and *caa-d* as addressee-oriented demonstratives
- 15:45-16:00 **Rákos Attila** (*Department of Mongolian and Inner Asian Studies, ELTE*)
Varieties of the Written Oirat Language and Their Characteristic Features (According to Genre, Style, Subject and Other Factors, with Examples from the Oirat Documents Kept in the Library of the Hungarian Academy of Sciences)
- 16:00-16:15 **С.Батхишиг, Урьхан** (*МУИС-ийн Монгол хэл, хэл шинжлэлийн тэнхим*)
Түүхэн болон орчин үеийн монгол хэл, аялгууны үгийн олон хэлбэрт гийгүүлэгчийн сулрал нөлөөлсөн нь

- 16:15-16:30 **Дамбуева Полина Петровна** (*Институт языкознания, РАН*)
Вспомогательный глагол в бурятском языке как модальная связка
- 16:30-16:45 **Хэлэлцүүлэг**
- 16:45-17:00 **Цайны завсарлага**

ЗУРГААДУГААР ХЭСЭГ

Хурлын дарга: **Павел Рыкин** (*ОХУ-ын ШУА-ийн Хэл шинжлэлийн хүрээлэн*)

- 17:00-17:15 **Бадмаева Лариса Батоевна** (*Институт монголоведения, буддологии и тибетологии СО РАН*)
Лексический фонд языка шэнэхэнских бурят (на материале «Летописи Бодонгут Абида»)
- 17:15-17:30 **Омакаева Эллара Уляевна, Дыбо А.В.** (*Калмыцкий государственный университет*)
Лексикологические и этимологические исследования лексики монгольских языков: история и современность
- 17:30-17:45 **Г.Баттогтох** (*МУИС-ийн Монгол хэл, хэл шинжлэлийн тэнхим*)
“Монголын нууц товчоон” дахь нэрийн болон үйлийн орхилт
- 17:45-18:00 **Васильева Дугвэма Натар-Доржиевна** (*Кафедра восточных языков переводческого факультета МГЛУ*)
Способы передачи и перевода безэквивалентной лексики (на примере монгольских текстов)
- 18:00-18:15 **Bao Gegen** (*Major in Multicultural Studies Graduate School of Modern Society and Culture, Niigata University*)
A comparative study of Mongolian Verbal nominal suffixes “-mar/-mer” and “-m_a/-m_e”
(*Online participation / цахимаар оролцоно*)
- 18:15-18:30 **Хэлэлцүүлэг**
- 18:30-18:50 **“Олон улсын монгол хэл судлалын нийгэмлэг”-ийн зохион байгуулалтын хурал**
- 19:00 **Оройн зоог**

2023 оны 8-р сарын 16-ны өдөр

НЭГДҮГЭЭР ХЭСЭГ

Хурлын дарга: **Veronika Kapišovská** (*Charles University*)

- 08:30-08:45 **Д.Уртнасан** (*ШУА-ийн Хэл зохиолын хүрээлэн*)
Монгол хэлний нийлмэл эгшгийн бүтэц, үүрэг
- 08:45-09:00 **Бадмацыренова Надежда Бадмажаповна** (*Бурятский государственный университет*)
К вопросу о фразеологической вариантности в монгольских языках
- 09:00-09:15 **Шиотани Шигэки** (*Осака Их Сургууль*)
Миньхэ монгол хэлний үг бүтээх зарим дагаврын уламжлал, шинэчлэл
- 09:15-09:30 **Ragagnin, Elisabetta** (*Università Ca' Foscari Venezia*)
Code-copying in Uyghur Uriankhay (Tuhan)
- 09:30-09:45 **Хэлэлцүүлэг**

ХОЁРДУГААР ХЭСЭГ

Хурлын дарга: **Wu Yingzhe** (*Inner Mongolia University*)

- 09:45-10:00 **О.Самбуудорж** (*ШУА-ийн Хэл зохиолын хүрээлэн*)
Монгол хэлний харьяалахын тийн ялгалын айн хэв шинж
- 10:00-10:15 **Ямада Ёхэй** (*Токиогийн Гадаад Судлалын Их Сургууль*)
Монгол хэлний үнэлэмж илэрхийлэх тэмдэг нэрээр үйл үгийг тодотгох тухай
- 10:15-10:30 **Э.Мөнх-Учрал** (*МУИС-ийн Монгол хэл, хэл шинжлэлийн тэнхим*)
Орчин цагийн монгол хэлэн дэх гадаад үгийн хэрэглээний асуудалд (Нийгмийн сүлжээний жишээгээр)
- 10:30-10:45 **Н.Лхагважав** (*Токиогийн Гадаад Судлалын Их сургууль*)
Монгол хэлний “Insubordination” нь үйлийн нөхцөлдүүлэн холбох нөхцөл болон үйлт нэрийн нөхцөлөөр илрэх нь
- 10:45-11:00 **Хэлэлцүүлэг**
- 11:00-11:15 **Цайны завсарлага**

ГУРАВДУГААР ХЭСЭГ

Хурлын дарга: **О.Самбуудорж** (*ШУА-ийн Хэл зохиолын хүрээлэн*)

- 11:15-11:30 **Skribnik, Elena** (*Ludwig-Maximilian-Universität München*)
Даржаева Надежда Баировна (*Институт монголоведения, буддологии и тибетологии СО РАН*)
Каузативные эмотивные конструкции в бурятском языке
- 11:30-11:45 **Б.Энхсүвд** (*МУИС-ийн Монгол хэл, хэл шинжлэлийн тэнхим*)
Дундад үеийн монгол хэлний үгийн сангийн бүрэлдэхүүний үндсэн шинж
- 11:45-12:00 **Сыжэньдаолима, Харанутова Дарима Шагдуровна** (*Бурятский государственный университет*)
О китайских заимствованиях в старописьменном монгольском языке: лексикографический аспект
- 12:00-12:15 **Tóth Zsolt** (*Institute for Hungarian Studies*)
Уникальные ли монгольские причастия или похожи на урало-алтайские (в том числе на венгерские)?
(*Online participation / цахимаар оролцоно*)
- 12:15-12:30 **Хэлэлцүүлэг**
12:30-14:00 **Үдийн зоог**

ДӨРӨВДҮГЭЭР ХЭСЭГ

Хурлын дарга: **Ragagnin, Elisabetta** (*Università Ca' Foscari Venezia*)

- 14:00-14:15 **Биткеев Петр Цеденович** (*Калмыцкий государственный университет*)
Агглютинативность и проблемы фonomорфологических корреляционных модификаций в монгольских языках
(*Online participation / цахимаар оролцоно*)
- 14:15-14:30 **Вероника Капишовска** (*Карлын Их Сургууль*)
“Уурын тэрэг, чийчаан, машин, жийп”: автомашины холбоотой нэршил, үг хэллэгийг харилцаа хэлшинжлэлийн үүднээс шинжлэх нь
- 14:30-14:45 **Бальжинимаева Баярма Дашидондоковна** (*Бурятский государственный университет*)
О названии люльки-качалки в монгольских языках
- 14:45-15:00 **Lim, Jun Jie** (*University of California*)
Plural pronoun constructions in two varieties of Mongolian:
Description and typological considerations

- 15:00-15:15 **Сундуева Екатерина Владимировна** (*Институт монголоведения, буддологии и тибетологии СО РАН*)
Буриад хэлний тайлбар толь бичиг зохиох асуудлууд
- 15:15-15:30 *Хэлэлцүүлэг*
- 15:30-15:45 *Цайны завсарлага*

ТАВДУГААР ХЭСЭГ

Хурлын дарга: **Khabtagaeva Bayarma** (*University of Naples L'Orientale*)

- 15:45-16:00 **Kurebito Tokusu** (*Tokyo University of Foreign Studies*)
On the transitivity of Modern Mongolian: Through a comparison of Mongolian dialects
- 16:00-16:15 **С.Мөнхсайхан** (*ШУА-ийн Хэл зохиолын хүрээлэн*)
Монгол хэлний хотогдойд аман аялгуу
- 16:15-16:30 **М.Жавхлан** (*МУИС-ийн Монгол хэл, хэл шинжлэлийн тэнхим*)
Аман сурвалжийн үгийн сангаас хорчин нутгийн аялгууны үгийг тодлох нь
- 16:30-16:45 **С.Энхжаргал** (*ШУА-ийн Хэл зохиолын хүрээлэн*)
Монгол хэлний нутгийн аялгуу судлалд Хэл зохиолын хүрээлэнгийн эрдэмтдийн оруулсан хувь нэмэр
- 16:45-17:00 **Baranova Vlada** (*Das Nordost-Institut /IKGN e. V.*)
Language contact among closely-related languages: intentional borrowings and purist discourses in Kalmyk and Buryat
(*Online participation / цахимаар оролцоно*)
- 17:00-17:15 **Боржигин Оюун** (*Өвөр Монголын Багшийн Их Сургууль*)
Монголын Нууц Товчоон хийгээд орчин цагийн монгол хэлний зарим нутгийн аялгууны үгсийн тухай
- 17:15-17:30 *Хэлэлцүүлэг*
- 17:30-17:50 *“Олон улсын монгол хэл судлалын нийгэмлэг”-ийн зохион байгуулалтын хурал*
- 17:50-18:00 *Хаалт*
- 18:00 *Оройн зоог*

ХАНЫН ИЛТГЭЛ
(Poster presentations)

- Б.Пүрэвсүрэн** (*МУИС-ийн Европ судлалын тэнхим*)
Монгол хэлний ялгах ёс заах төлөөний үгээр илрэх тухай асуудалд
- Бао Инхуа, Давхарбаяр** (*Өвөр Монголын Их Сургууль*)
A quantitative study on the semantic role distribution characteristics of modern Mongolian adjectives
- Дампилова Людмила Санжибоевна** (*Институт монголоведения, буддологии и тибетологии СО РАН*)
Идиомы как фактор самоидентификации в бурятском фольклоре
- Бай Тинтин** (*Монгол Улсын Их Сургууль*)
Юанийн дуурилгад тохиолдох монгол үгийн авиа зүйн онцлог
- Б.Мөнхдарам** (*Токиогийн Гадаад Судлалын Их Сургууль*)
Монгол хэлний орших орны утга илтгэх дагавар -на⁴/ -(н)аа⁴ -ийн хэрэглээ болон онцлог
- Ж.Хишигжаргал** (*Үндэсний Батлан Хамгаалахын Их Сургууль*)
Монгол хэлний тайлбар толиудад толгой үгийг тогтоож ирсэн уламжлал, арга зүйн асуудалд
- Э.Алтаншагай** (*Өвөр Монголын Их Сургууль*)
Монгол хэлний адууны тоног хэрэгслийг илтгэсэн зарим үг хэллэгийн тухай
- Ж.Буяндэлгэр** (*Этүгэн Их Сургууль*)
Монгол хэлний эсрэг утгатай үйл үгийн тухай
- Г.Цэнд-Аюуш** (*Москвагийн Улсын Хэл Шинжлэлийн Их Сургууль*)
Орчин цагийн монгол хэлний өгүүлбэрийн аялгыг туршилт авиазүйн аргаар судлах нь

همیں وہاں سے جہازوں کے لیے جہازیں بھیجیں۔ ہمیں بھیجیں:

نیکوئی کے ساتھ وہاں سے بھیجیں

ہمیں بھیجیں اور بھیجیں

ХУРААНГУЙ

ГАРЧИГ

Birtalan Ágnesh The religious register in Turfan/Dunhuang Mongolica	1
Kereidjin.D.Bürgüd A study on the Sino-Mongol glossary known as the Zhi-yuan Yi-yu	1
Ш.Эгшиг XVIII-XX зууны худалдаачдын пижин дэх монгол хэлний бүрэлдэхүүний асуудалд	2
Rykin Pavel The syntactic peculiarities of the Erdeni tunumal neretü sudur	2
Kuribayashi Hitoshi Characteristics of the orthography of Oirat (Todo) Mongolian in the quadrilingual dictionary of 1797	3
Мирзаева Саглара Викторовна К вопросу о морфологии именных и глагольных форм в калмыцко-немецком словаре Г. А. Цвика	3
Хэрэйд Д.Саруулшил Чин гүрний үеийн манж монгол хятад гурван хэл хавсарсан толь бичиг “Эвхмэл айлдах тогтмол үг”-ийн тухай шинжилгээ	4
Музраева Деляш Николаевна, Максимова Ольга Александровна Об особенностях языка ойратских переводных текстов (на материале тибетских и ойратских версий джатаки о тигрице)	4
Wu Yingzhe On Two Poems in Khitan Small Script	5
Jiruhe The Study of The Common Words in Khitan and Middle Mongolian	5
Peng Daruhan On Phonetic Value of Feminine Cardinal Numeral “One” in Khitan Small Script	6
Davide Rizzi Verbal Morphology in Khitan – A Presentation of Current Research Questions	6
Л.Болд Тийн ялгалын ай бол түүхэн үзэгдэл	7
Сэцэнцогт Алтай хэлэн дэх биеийн төлөөний нэр ба заах төлөөний нэрийн харьцаа холбоо хийгээд түүний гарал ирэл	8
Ölmez Mehmet History of Mongolian loanwords in Common Turkic	8

Чой Юүн Со	
Монгол хэлний 3-р биед хамаатуулах нөхцөл “нь” болон Солонгос хэлний нэрлэхийн тийн ялгалын нөхцөл “은(ынь)/는(ньн)” -ийн холбоо хамаарал	9
Khabtagaeva Bayarma	
The morphological and syntactic peculiarities of the Sartul Buryat variety	10
Benjamin Brosig	
Dolgoryn Guntsetseg	
Analyzing Khalkha Mongolian naa-d and caa-d as addressee-oriented demonstratives	11
Rákos Attila	
Varieties of the Written Oirat Language and Their Characteristic Features (According to Genre, Style, Subject and Other Factors, with Examples from the Oirat Documents Kept in the Library of the Hungarian Academy of Sciences)	11
С.Батхишиг, Урьхан	
Түүхэн болон орчин үеийн монгол хэл, аялгууны үгийн олон хэлбэрт гийгүүлэгчийн сулрал нөлөөлсөн нь	12
Дамбуева Полина Петровна	
Вспомогательный глагол в бурятском языке как модальная связка	12
Бадмаева Лариса Батоевна	
Лексический фонд языка шэнэхэнских бурят (на материале «Летописи Бодонгут Абиды»)	13
Омакаева Эллара Уляевна, Дыбо А.В.	
Лексикологические и этимологические исследования лексики монгольских языков: история и современность	14
Г.Баттогтох	
“Монголын нууц товчоон” дахь нэрийн болон үйлийн орхилт	14
Васильева Дугвэма Натар-Доржиевна	
Способы передачи и перевода безэквивалентной лексики (на примере монгольских текстов)	15
Вао Gegen	
A comparative study of Mongolian Verbal nominal suffixes “-mar/-mer” and “-m_a/-m_e”	15
Д.Уртнасан	
Монгол хэлний нийлмэл эгшгийн бүтэц, үүрэг	16
Бадмацыренова Надежда Бадмажаповна	
К вопросу о фразеологической вариантности в монгольских языках	16
Шиотани Шигэки	
Миньхэ монгол хэлний үг бүтээх зарим дагаврын уламжлал, шинэчлэл	17

Ragagnin, Elisabetta	17
Code-copying in Uyghur Uriankhay (Tuhan)	
О.Самбуудорж	18
Монгол хэлний харьяалахын тийн ялгалын айн хэв шинж	
Ямада Ёхэй	19
Монгол хэлний үнэлэмж илэрхийлэх тэмдэг нэрээр үйл үгийг тодотгох тухай	
Э.Мөнх-Учрал	19
Орчин цагийн монгол хэлэн дэх гадаад үгийн хэрэглээний асуудалд (Нийгмийн сүлжээний жишээгээр)	
Н.Лхагважав	20
Монгол хэлний “Insubordination” нь үйлийн нөхцөлдүүлэн холбох нөхцөл болон үйлт нэрийн нөхцөлөөр илрэх нь	
Skribnik, Elena	20
Даржаева Надежда Баировна	
Каузативные эмотивные конструкции в бурятском языке	
Б.Энхсүвд	21
Дундад үеийн монгол хэлний үгийн сангийн бүрэлдэхүүний үндсэн шинж	
Сыжэньдаолима, Харанутова Дарима Шагдуровна	21
О китайских заимствованиях в старописьменном монгольском языке: лексикографический аспект	
Tóth Zsolt	22
Уникальные ли монгольские причастия или похожи на урало-алтайские (в том числе на венгерские)?	
Биткеев Петр Цеденович	22
Агглютинативность и проблемы фономорфологических корреляционных модификаций в монгольских языках	
Вероника Капишовска	23
“Уурын тэрэг, чийчаан, машин, жийп”: автомашины холбоотой нэршил, үг хэллэгийг харилцаа хэлшинжлэлийн үүднээс шинжлэх нь	
Бальжинмаева Баярма Дашидондоковна	24
О названии люльки-качалки в монгольских языках	
Lim, Jun Jie	24
Plural pronoun constructions in two varieties of Mongolian: Description and typological considerations	
Сундужева Екатерина Владимировна	25
Буриад хэлний тайлбар толь бичиг зохиох асуудлууд	
Kurebito Tokusu	25
On the transitivity of Modern Mongolian: Through a comparison of Mongolian dialects	

С.Мөнхсайхан	26
Монгол хэлний хотогойд аман аялгуу	
М.Жавхлан	27
Аман сурвалжийн үгийн сангаас хорчин нутгийн аялгууны үгийг тодлох нь	
С.Энхжаргал	27
Монгол хэлний нутгийн аялгуу судлалд Хэл зохиолын хүрээлэнгийн эрдэмтдийн оруулсан хувь нэмэр	
Varanova Vlada	28
Language contact among closely-related languages: intentional borrowings and purist discourses in Kalmyk and Buryat	
Боржигин Оюун	28
Монголын нууц товчоо хийгээд орчин цагийн монгол хэлний зарим нутгийн аялгууны үгсийн тухай	

ХАНЫН ИЛТГЭЛ
(Poster presentations)

Б.Пүрэвсүрэн	30
Монгол хэлний ялгах ёс заах төлөөний үгээр илрэх тухай асуудалд	
Бао Инхуа, Давхарбаяр	30
A quantitative study on the semantic role distribution characteristics of modern Mongolian adjectives	
Дампилова Людмила Санжибоевна	31
Идиомы как фактор самоидентификации в бурятском фольклоре	
Бай Тинтин	31
Юанийн дуурилгад тохиолдох монгол үгийн авиа зүйн онцлог	
Б.Мөнхдарам	32
Монгол хэлний орших орны утга илтгэх дагавар -на ⁴ /-(н)аа ⁴ -ийн хэрэглээ болон онцлог	
Ж.Хишигжаргал	32
Монгол хэлний тайлбар толиудад толгой үгийг тогтоож ирсэн уламжлал, арга зүйн асуудалд	
Э.Алтаншагай	33
Монгол хэлний адууны тоног хэрэгслийг илтгэсэн зарим үг, хэллэгийн тухай	
Ж.Буяндэлгэр	34
Монгол хэлний эсрэг утгатай үйл үгийн тухай	
Г.Цэнд-Аюуш	34
Орчин цагийн монгол хэлний өгүүлбэрийн аялгыг туршилт авиазүйн аргаар судлах нь	

The religious register in Turfan/Dunhuang Mongolica

Birtalan Ágnesh

Department of Mongolian and Inner Asian Studies, ELTE

The Mongolica-corpus discovered in the oasis cities of Western China such as Turfan and Dunhuang comprises fragments of once-complete texts. The currently known sources are either religious in content, concerned with 13th and 14th century Mongol Buddhism, or consist of administrative documents dealing with economic affairs.

The aim of the present paper is to survey the religious lexicon in the Mongolica corpus and demonstrate the terms, focusing on the following points:

1. How the lexicon of the pre-Buddhist belief system and religious views was integrated into the new (Buddhist) religious register.
2. How the general Mongolian lexicon is used in the process of creating a terminology with Buddhist connotations.
3. What kinds of Buddhist phenomena were not translated into Mongolian and are rendered in the texts with loan-words from Uyghur, Tibetan and to a lesser extent from Sanskrit, Chinese, or Sogdian.

A study on the Sino-Mongol glossary known as the Zhi-yuan Yi-yu

Kereidjin.D.Bürgüd

Chinese Academy of Social Sciences

This study is based on the comparison of the editions of Sino-Mongol glossary known as the Zhi-yuan Yi-yu, to collate the Chinese transcription in ZYYY, accurately reconstruct its Mongolian sound, and then to explore the phonetic features of Mongolian in this dictionary.

XVIII-XX зууны худалдаачдын пижин дэх монгол хэлний бүрэлдэхүүний асуудалд

Ш.Эгшиг

МУИС-ийн Ази судлалын тэнхим

Эрдэмтэд XVIII-XX зууны үед Хятадаас Алс дорнод, Сибирь, Уралаар дамжин, Оросын Санкт-Петербург хүртэл 10000 орчим км замын дагуу цэцэглэж байсан худалдааны замын талаархи судалгаанд сүүлийн үед анхаарч эхэлсэн юм. Оросын эзэмшлийн ба Манжийн харьяаны нутгийн дунд оршдог Монголчуудын нутаг усны байрлалаас үүдэн, Орос ба Манжийн элчин харилцаанд монгол хэл дундын хэлний үүргийг гүйцэтгэх нь элбэг байв. Хиагт зэрэг хилийн ойр үүссэн суурин газарт худалдаа арилжаа өргөжиж, худалдаачны пижин хэл (пиджин/pidgin/皮钦语) үүсч эхэлжээ. Энэхүү илтгэлд худалдаачдын дундын хэл болох пижин хэлэнд монгол хэлний үгийн сан, үгзүй, өгүүлбэрзүйн онцлог бүхий ул мөр хэрхэн илэрч байсан тухай авч үзнэ.

The syntactic peculiarities of the *Erdeni tunumal neretü sudur* (c. 1607)

Rykin Pavel

Institute for Linguistic Studies, Russian Academy of Sciences

The paper provides a detailed analytical overview of syntactic peculiarities occurring in the Mongol chronicle *Erdeni tunumal neretü sudur*, lit. 'The Jewel Translucent Sūtra', a unique Mongolian manuscript of the early 17th century presently kept at the library of the Inner Mongolia Academy of Social Sciences (Hohhot, China). The author reveals and brings together information on non-standard syntactic features in the language of the chronicle, i.e. those language properties that are either not mentioned in normative descriptions of Classical Written Mongol, or explicitly marked in them as archaic, colloquial or dialectal. An analysis of the following syntactic peculiarities is provided: deviations from basic SOV word order, indirect passive, double case marking in noun phrases, post-modification of nouns and verbs. The language of the *Erdeni tunumal neretü sudur* appears to present a sophisticated combination of linguistic archaisms (indirect passive) and innovations (deviations from basic SOV word order, double case marking in noun phrases, post-modification of nouns and verbs), apparently of colloquial origin. The language system of the chronicle most probably belongs to a transitional stage between Preclassical and Classical periods in the development of Written Mongol and seems to be strongly influenced by colloquial speech and/or local Mongolic dialects of the time.

Characteristics of the orthography of Oirat (Todo) Mongolian in the quadrilingual dictionary of 1797

Kuribayashi Hitoshi
Tohoku University

The «Mongyol tod üsüg neyileldügülүgsen cуylaly_a(蒙古托忒彙集)» is a four-language (i.e. Mongolian-Todo(Oirat)-Manchu-Chinese) dictionary compiled by Fu Jun(富俊) in 1797, the only manuscript of which is now owned by the Library of the Palace Museum in Peking. The dictionary consists of 8 volumes and contains around 13,200 items in all. The items of Manchu, Mongolian, and Chinese were taken from the «Handbook in Trilingual Contrast Style(三合便覽)» of 1780, so that the vocabulary consists of ordinary words used in the daily life in the era of the Ching dynasty of the 18th century.

We can see, in the dictionary, some characteristic features in the orthography or the writing way in Oirat(Todo) Mongolian, such as unstable spelling of the same word, coexistence of masculine and feminine vowel letters in a word, lacks of the sign of long vowels, and so forth.

К вопросу о морфологии именных и глагольных форм в калмыцко-немецком словаре Г. А. Цвика

Мирзаева Саглара Викторовна
Калмыцкий научный центр, РАН

Калмыцко-немецкий словарь Генриха Августа Цвика под названием «Учебник западномонгольского наречия» (Handbuch der Westmongolischen Sprache), практически не рассматривавшийся в исследовательской литературе, является одним из ранних лексикографических трудов по старокалмыцкому языку середины XIX в. и содержит данные по истории развития калмыцкого языка и графики данного периода. В докладе будут рассмотрены основные особенности именной и глагольной морфологии, в частности падежной парадигмы (например, частица совместного падежа –teі не меняется в соответствии с законом сингармонизма и не имеет инварианта -tai) и глагольной категории залога (многие из глагольных основ, помимо основной формы действительного, приводятся также в формах побудительного, страдательного и взаимного залогов).

Чин гүрний үеийн манж монгол хятад гурван хэл хавсарсан толь бичиг “Эвхмэл айлдах тогтмол үг”-ийн тухай шинжилгээ

Хэрэйд Д.Саруулшил
Өвөр Монголын Их Сургууль

Тус илтгэлд Бүгд Найрамдах Хятад Ард Улсын төв номын санд хадгалагдаж байгаа “Шинэ утгын бичгийн тогтмол үгийн чухал хураангуй” хэмээх Чин гүрний үед найруулагдсан манж монгол хятад гурван хэл хавсарсан албан бичгийн тогтмол үгийн толь бичгийг нарийн танилцуулж, үүний суурин дээр Өвөр Монголын номын санд хадгалагдаж байгаа тус толь бичгийн чухал бүрэлдэхүүн хэсэг болох “Эвхмэл айлдах тогтмол үг”-ийн тухай нарийн шинжилгээ хийхийг зорьж бий.

Об особенностях языка ойратских переводных текстов (на материале тибетских и ойратских версий джатаки о тигрице)

Музраева Деляш Николаевна
Максимова Ольга Александровна
Калмыцкий научный центр Российской академии наук

Изучение языка письменных памятников остается одной из актуальных проблем монголоведения, в которую входят вопросы перевода и лексической, смысловой эквивалентности тибетских первоисточников и их монгольских и ойратских переводов.

В докладе будут представлены результаты сопоставительного текстологического анализа двух тибетских текстов («Джатака о тигрице» из «Гирлянды джатак» Арья Шуры, 2-я глава из «Сутры о мудрости и глупости») и ойратского перевода позднего периода (2-я глава «Моря притч» в переводе Тугмюд-гавджи), связанных с сюжетом о тигрице, страдавшей от голода и не способной вскормить своих тигрят, ради спасения которых бодхисаттва принес себя в жертву.

Лексический анализ эпитетов Будды и бодхисаттвы в двух тибетских текстах наглядно демонстрирует наличие терминов, присущих каноническим текстам. Сравнение частотности их употребления в текстах джатаки и главы из сутры показало заметные различия: в первом из тибетских текстов встречается более двадцати различных эпитетов бодхисаттвы: «стремящийся к пробуждению или бодхисаттва» (*тиб.* byang chub sems dra'), «[обладающий] чистым сердцем» (*тиб.* yi dam bcas pa) и др., в то время как в главе сутры встретилось только три: «владыка богов» (*тиб.* lha'i gtso bo), «Татхагата» (*тиб.* de bzhin gshegs pa), «божество»

(*тиб.* lha). Примечательно, что такие эпитеты Будды, как «Победоносный» (*тиб.* bcom ldan 'das), «Будда» (или 'Пробудившийся, Просветленный') (*тиб.* sangs rgyas) переданы калмыцким переводчиком XX в. кратким и лаконичным burxün ('Будда').

Характерной особенностью текста сутры является наличие устойчивых выражений, присущих каноническим сочинениям, которые в ойратском переводе переданы достаточно адекватно: «Так было однажды услышано мною» (*тиб.* 'di skad bdag gis thos pa'i dus gcig na; *ойр.* iǰeǰi mini sonsoqson nige saqtoi), «И все окружающие исполнились радостью, выслушав слова Победоносного» (*тиб.* 'khor mang po thams cad bcom ldan 'das kyis gsungs pa la yi rangs te mngon par dga'o; *ойр.* olon nüküd burxoni zarliq-dü daxn bayarlǰi iltei maqtabi). В тексте сутры встречаются устойчивые выражения, характерные для буддийских сочинений в целом: «припавши к стопам и почтительно сложив ладони» (*тиб.* zhabs la spyi bos phyag bcal nas thal mo sbyar te; *ойр.* ölmđini terugugurn mörgǰd alxn habasrči), «обрести состояние блаженства (нирваны)» (*тиб.* bde ba thob nas; *ойр.* nirbini amülüng olād), «провозгласил следующее изречение» (*тиб.* 'di skad ces bka' tsal to; *ойр.* iǰiǰi zarleq bolbo) и др.

On Two Poems in Khitan Small Script

Wu Yingzhe
Inner Mongolia University

Among those 39 epitaphs in Khitan small script that have been published, the latter half of almost every piece of epitaph has a part of eulogy except a few of them. However, it is very rare to appear poems in the epitaphs. The author recently found two poems in Khitan small script in *Epitaph of Xiao Dilu Fushi*, which would be the Khitan poem in the full sense different from the eulogies found so far. This paper interprets these two poems, and puts forward some views on the pronunciation, meaning of Khitan words and the characteristics of Khitan poems.

The Study of The Common Words in Khitan and Middle Mongolian

Jiruhe
Inner Mongolia University

In recent years, along with the emergence of the Khitan inscriptions as well as the improvement of the research level of Khitan language, Khitan study is developing

rapidly. In this circumstance, it is necessary to further study the comparison between Khitan and some other relative languages of Khitan. This paper distinguished several common words in Khitan and Middle Mongolian through thorough research hopefully provide some new language materials to the academia.

On Phonetic Value of Feminine Cardinal Numeral “One” in Khitan Small Script

Peng Daruhan

School of Mongolian Studies, Inner Mongolia University

The study of cardinal numerals in Khitan has achieved certain results in the early research. The identification, interpretation and reconstruction of the phonetic values of cardinal numerals in Khitan have successively been completed. However, previous studies have not given a clear answer to whether there are differences in the phonetic values of the masculine and the feminine cardinal numerals, and what kind of differences there are. This paper intends to further analyze and reconstruct the phonetic value of the feminine cardinal numeral “one” in Khitan small script referring to related Khitan and Chinese epitaphs and historical materials.

Verbal Morphology in Khitan – A Presentation of Current Research Questions

Davide Rizzi

Università Ca’ Foscari Venezia

Khitan was the language of the homonymous Khitan people who founded the Liao dynasty (907-1125). The Liao dynasty ruled over a vast territory including nowadays Mongolia and the north-eastern part of nowadays China. Khitan language is attested by monumental inscriptions on steles and minor inscriptions on objects and walls of archeological sites. The attestations are datable to a period ranging from the second half of the 10th century to the second half of the 12th century. Khitan was written in two scripts commonly known as 大字 *dàzì* (Khitan Large Script, KLS) and 小字 *xiǎozì* (Khitan Small Script, KSS).

In the last decades, starting from the publication of the seminal work *Qidan xiaozì yanjiu* (Research on Khitan Small Script) by Chinggeltei *et al.* (1985), important advances have been made in the decipherment of the scripts, in particular on KSS.

These advances have allowed scholars to enhance the comprehension of some sections of the inscriptions, of the vocabulary and of the grammar of Khitan language.

The purpose of my poster is to offer an updated and concise overview of the features of Khitan language, including topics such as phylogenetic classification, typological profile, and morphology. The main section of my poster is going to deal with the specific topic of my PhD research project, that is verbal morphology in Khitan. Specifically, a state of the art will be given, followed by a presentation of some relevant research questions such as syntactical categories of verbal forms, aspecto-temporal categories of finite forms and participles, and types of converbs.

Тийн ялгалын ай бол түүхэн үзэгдэл

Л.Болд

ШУА-ийн Хэл зохиолын хүрээлэн

Нэрийн тийн ялгалын нөхцөл бол түүхэн ай. Иймээс хувирч өөрчлөгдөж байдаг. Хэлний хөгжлийн урт удаан явцад бие даасан үг нөхцөл болон хувирах, тийн ялгалын нөхцөл үгийн үндэс үүсгэх, тэр ч бүх хэл бие даасан үг болох явц байдаг билээ. Тийн ялгал бол байгаль нийгмийн харьцааг тусгаж буй бодит ертөнцийн тусгал, гэхдээ хүний нийгэмд түр зуур байх харьцааг биш, хүний нийгэмд мөнхөд орших харьцааны тусгал юм. Харьцаанаас ангид юм үзэгдэл, үзэгдлээс ангид харьцаа гэж байхгүй. Юм үзэгдлийн нэг төрлийн харьцааг тусгаж буй тийн ялгалын тухай асуудлаас “үйлийн гарах орныг үзүүлсэн” нөхцөл, олон монгол хэл аялгуунд хэрхэн илрэх тухай асуудал, түүний илэрхийлэх утга, хэлбэрийн талаар тус илтгэлд авч үзэв.

Харьцуулсан болон түүхэн үүднээс харьцуулан судлах аргад тулгуурлан олон монгол хэл аялгууны талаар судалгаа хийсэн эрдэмтэд уйгуржин монгол бичгийн хэрэглэгдэхүүнийг гол баримжаагаа болгон үзсээр ирсэн нь нэг талаар эл бичгийн хэл нь харьцангуйгаар эртний байдлыг, нөгөө талаар уул бичгийн хэл нь олон монгол хэл, аялгуунуудын дундын шинж чанарыг гойд тусгаж чадсантай холбоотой байдагт орших ажгуу. Гэвч янз бүрийн тогтолцоотой үсгээр бичигдсэн монгол хэлний бичгийн дурсгалуудтай харьцуулан үзвэл уул бичгийн хэл нь зарим талаар тийм ч эртний шинжийг тусгаагүй гэдгийг тэмдэглэх хэрэгтэй. Энэ байдал нь бидний өгүүлэхийг зорьж буй гарахын тийн ялгалын нөхцөлийг харьцуулан үзэхэд тодорхой байна.

Алтай хэлэн дэх биесийн төлөөний нэр ба заах төлөөний нэрийн харьцаа холбоо хийгээд түүний гарал ирэл

СЭЦЭНЦОГТ

БНХАУ-ын Нийгмийн Шинжлэх Ухааны Академийн

Угсаатны зүй, хүн судлалын хүрээлэн

(эсвэл) $q > q_1$ (эсвэл) $q > q_2$ (эсвэл) $q > q_3$ (эсвэл) $q > q_4$ (эсвэл) $q > q_5$
 $q > q_1$ (эсвэл) $q > q_2$ (эсвэл) $q > q_3$ (эсвэл) $q > q_4$ (эсвэл) $q > q_5$
 (эсвэл) $q > q_1$ (эсвэл) $q > q_2$ (эсвэл) $q > q_3$ (эсвэл) $q > q_4$ (эсвэл) $q > q_5$
 (эсвэл) $q > q_1$ (эсвэл) $q > q_2$ (эсвэл) $q > q_3$ (эсвэл) $q > q_4$ (эсвэл) $q > q_5$
 (эсвэл) $q > q_1$ (эсвэл) $q > q_2$ (эсвэл) $q > q_3$ (эсвэл) $q > q_4$ (эсвэл) $q > q_5$
 (эсвэл) $q > q_1$ (эсвэл) $q > q_2$ (эсвэл) $q > q_3$ (эсвэл) $q > q_4$ (эсвэл) $q > q_5$
 (эсвэл) $q > q_1$ (эсвэл) $q > q_2$ (эсвэл) $q > q_3$ (эсвэл) $q > q_4$ (эсвэл) $q > q_5$
 (эсвэл) $q > q_1$ (эсвэл) $q > q_2$ (эсвэл) $q > q_3$ (эсвэл) $q > q_4$ (эсвэл) $q > q_5$
 (эсвэл) $q > q_1$ (эсвэл) $q > q_2$ (эсвэл) $q > q_3$ (эсвэл) $q > q_4$ (эсвэл) $q > q_5$
 (эсвэл) $q > q_1$ (эсвэл) $q > q_2$ (эсвэл) $q > q_3$ (эсвэл) $q > q_4$ (эсвэл) $q > q_5$
 (эсвэл) $q > q_1$ (эсвэл) $q > q_2$ (эсвэл) $q > q_3$ (эсвэл) $q > q_4$ (эсвэл) $q > q_5$
 (эсвэл) $q > q_1$ (эсвэл) $q > q_2$ (эсвэл) $q > q_3$ (эсвэл) $q > q_4$ (эсвэл) $q > q_5$
 (эсвэл) $q > q_1$ (эсвэл) $q > q_2$ (эсвэл) $q > q_3$ (эсвэл) $q > q_4$ (эсвэл) $q > q_5$
 (эсвэл) $q > q_1$ (эсвэл) $q > q_2$ (эсвэл) $q > q_3$ (эсвэл) $q > q_4$ (эсвэл) $q > q_5$
 (эсвэл) $q > q_1$ (эсвэл) $q > q_2$ (эсвэл) $q > q_3$ (эсвэл) $q > q_4$ (эсвэл) $q > q_5$
 (эсвэл) $q > q_1$ (эсвэл) $q > q_2$ (эсвэл) $q > q_3$ (эсвэл) $q > q_4$ (эсвэл) $q > q_5$
 (эсвэл) $q > q_1$ (эсвэл) $q > q_2$ (эсвэл) $q > q_3$ (эсвэл) $q > q_4$ (эсвэл) $q > q_5$
 (эсвэл) $q > q_1$ (эсвэл) $q > q_2$ (эсвэл) $q > q_3$ (эсвэл) $q > q_4$ (эсвэл) $q > q_5$
 (эсвэл) $q > q_1$ (эсвэл) $q > q_2$ (эсвэл) $q > q_3$ (эсвэл) $q > q_4$ (эсвэл) $q > q_5$

History of Mongolian loanwords in Common Turkic

Ölmez Mehmet
Istanbul University

There is limited borrowing words from Mongolian to Turkic very till 1206 (AD). Between 13th and 16th centuries 'unaccounted' Mongolian words borrowed by Uyghurs, Kharezman Turks, Kipchaks and finally Anatolian Turks (Seljuks and Ottomans). Actually Mongolian borrowings in Old Uyghur very well known. Mongolian words in Ottoman / Anatolian Turkish also very well listed. But Mongolian borrowings were not listed so well like Old Uyghur in Kharizman and Kipchak Turkic languages. Through new text editions on such historical languages, like interlinear Kor'an translations, we know more about the topic. I will discuss some examples from the corpus in paper.

**Монгол хэлний 3-р биед хамаатуулах нөхцөл “нь” болон
Солонгос хэлний нэрлэхийн тийн ялгалын нөхцөл
“은(ынь)/는(ньн)” -ийн холбоо хамаарал**

Чой Юүн Со

Данкүүк их сургуулийн Монгол судлалын тэнхим

Монгол хэлийг сурч буй Солонгос оюутнуудын хувьд монгол хэлний хэл зүйг сурахад хамгийн бэрхшээлтэй зүйл нь монгол хэлний заахын тийн ялгалын хэрэглээ, хамаатуулах нөхцөл, хэвийн дагавар билээ. Учир нь солонгос хэлэнд байдаггүй, монгол хэлэнд л илэрдэг өвөрмөц шинжийг агуулсан учраас хэрэлээний талаас алдаа их гардаг.

Миний бие монгол хэлийг зааж байхдаа анзаарсан нэг зүйл бол ялангуяа монгол хэлний хэл зүйг ерөнхийд нь сурсан оюутнууд бичгийн болон ярианы хэлэнд монгол хэлний хамаатуулах нөхцөл нь-ийг солонгос хэлний нэрлэхийн тийн ялгалын “은(ынь)/는(ньн)” нөхцөлтэй адил гэж үзэн өгүүлэгдэхүүнд гишүүнд ихээр хэрэглэдэг нь ажиглагдлаа.

Жишээ нь, Дүү нь сургуульд орсон. Багш нь одоо завгүй. Найз нь Солонгос хүн.
гэх мэт

Дүү нь, Багш нь, Найз нь гэвэл монгол хэлэнд түүний дүү, түүний багш, түүний найз гэсэн утгыг илэрхийлдэг боловч солонгос оюутнууд үүнийг *Дүү сургуульд орсон. Багш одоо завгүй. Найз Солонгос хүн* гэсэн нэрлэхийн тийн ялгалын утгатай адил хэмээн бодож хэрэглэжээ.

“Төөрсөөр төрөлдөө” гэсэн үг байдгийн адил Солонгос оюутнуудын бичгийн алдааг засахын ялдамд миний бие тухайн хоёр нөхцөлийн хоорондын хамаарал болон ялгааг сонирхож үзлээ.

Өөрөөр хэлбэл, монгол хэлний 3-р биед хамаатуулах нөхцөл “нь” болон солонгос хэлний нэрлэхийн тийн ялгалын нөхцөл “은(ынь)/는(ньн)”-ийн дуудлага адил бөгөөд зарим тохиолдолд “нь” нөхцөл нь 3-р биед хамаатуулах утгыг илэрхийлэхээс гадна өгүүлэгдэхүүний дараа байрладгийг харахад энэ хоёр нөхцөлийн гарал үүсэл дам холбоотой болов уу гэсэн таамаг дэвшүүлж, “нь” нөхцөл солонгос хэлний нэрлэхийн тийн ялгалтай адил нэрлэхийн тийн ялгалын үүргийг гүйцэтгэсэн тохиолдол, эсрэгээр солонгос хэлний “은(ынь)/는(ньн)” нөхцөл хамаатуулах нөхцөлийн үүргийг гүйцэтгэсэн тохиолдол байгаа эсэхийг түүх бичиг сурвалжуудаас эрэн хайж тодруулахыг хичээн зорилгоо.

Хэрвээ энэ хоёр нөхцөл дам холбоогүй бол Солонгос оюутнуудад монгол хэлний хамаатуулах нөхцөл “нь”-ийг хэрхэн зааж, зөв ойлгуулах вэ гэдэг дээр анхаарлаа төвлөрүүлж ажиллахыг хичээх болно.

The morphological and syntactic peculiarities of the Sartul Buryat variety

Khabtagaeva Bayarma
University of Naples L'Orientale

The aim of my presentation is to give an overview of the Sartul dialect, its morphological and syntactic peculiarities from other Mongolic languages and dialects.

Officially, Sartul is a dialect of the Tsongol-Sartul dialectal group of the Buryat language; linguistically, however, the dialect may be viewed as a variety of Mongol proper (Skribnik 2003: 104). According to a classification of Mongolic languages, the Sartul dialect belongs to the Outer Mongolian group, together with Khalkha, Khotogoit, Darkhat and Dariganga (Janhunen 2003: 179). More accurate is the opinion of Poppe (1963: 12) who called Sartul a “transitional” dialect, forming a bridge between Buryat and Khalkha.

The presentation provides some linguistic data and examples which prove the Poppe’s statement. If Sartul phonetically is close to Khalkha, while from morphological and syntactic aspects it mostly displays Buryat features. In several cases the differences show that Sartul speakers usually don’t understand the Khalkha-Mongolian language and their variety is distant from Literary Buryat and other Buryat dialects. For instance, some of the important features are the change of the original Mongolic plural suffix +d to +s; the possessive markers are phonetically close to Khalkha, while morphologically they coincide with Buryat structure; the presence of several particles as in Khalkha absent in Buryat; etc.

My analysis is based on the linguistic data provided by fieldwork materials collected during the end of the 1990-s and published by Galina Radnaeva, my mother.

The paper tries to shed light on the position of Sartul among the Mongolic languages and shows that a thorough linguistic description of this variety is urgently needed.

Analyzing Khalkha Mongolian *naa-d* and *caa-d* as addressee-oriented demonstratives

Benjamin Brosig
Nazarbayev University
Dolgoryn Guntsetseg
Germany, Stuttgart

Khalkha Mongolian has inherited an opposition between the attributive-argumentative demonstratives *en* ‘this’ and *ter* ‘that’. However, in addition, the spatial nouns *naa-* ‘close side of’ and *caa-* ‘remote side of’ in their attribute- and argument-referring form *-d* have developed into demonstratives that express distance and visibility from the addressee’s perspective. To explicitly express their addressee-orientation, *naa-d* and *caa-d* usually combine with the second person possessive clitic =*ċin* or with a second person subject plus the reflexive-possessive suffix =*AA*. In this paper, we will present a detailed argument for recognizing *naa-d/caa-d* (along with perhaps some other forms such as *naa-n/caa-n*) as demonstratives, addressing their form, meaning and distribution vis-à-vis other demonstratives and spatial.

Varieties of the Written Oirat Language and Their Characteristic Features (According to Genre, Style, Subject and Other Factors, with Examples from the Oirat Documents Kept in the Library of the Hungarian Academy of Sciences)

Rákos Attila
Department of Mongolian and Inner Asian Studies, ELTE

Written Oirat as a literary language has been used for almost four centuries and it has never been completely uniform and free of variations. The lack of a unified and standardized version (like Classical Mongolian) and also other factors (e.g. geographical dispersion of its users, lack of a central authority) helped to have many varieties in parallel use, and these have been quite different in some respects. Since Written Oirat was originally based on a particular reading or interpretation of Written Mongolian, it is quite obvious that the most basic difference of its varieties lies in the extent of the preservation of the old written tradition and the influence exercised by the spoken language. Regarding this aspect, there is a quite archaic and even artificial style on one end of the scale, while the other end is represented by a very vivid colloquial style which reflects the contemporary spoken language pretty well. Most documents fall between the two ends of the scale with various amount of characteristic features. Of

course, this is not the only aspect that characterizes the language varieties, and certain grammatical features, stylistic elements, lexical items, common expressions tend to occur in monuments depending on other factors like the genre, subject, author, period of time, etc. The present paper collects these linguistic variations observed in various sources and classifies them according to the characteristics of the documents. Many of these language varieties can be clearly illustrated by various Oirat documents kept in the library of the Hungarian Academy of Sciences (Buddhist canonical texts, ritual and astrological texts related to folk religion, tales, vocabularies, chapters from Geser and Jangar, etc.), but sources from other collections will be also included when necessary.

Түүхэн болон орчин үеийн монгол хэл, аялгууны үгийн олон хэлбэрт гийгүүлэгчийн сулрал нөлөөлсөн нь

С.Батхишиг
Урьхан

МУИС-ийн Монгол хэл, хэл шинжлэлийн тэнхим

Дундад үеийн монгол хэл болон XVII-XVIII зууны монгол хэлний баримт, орчин үеийн монгол хэлний төрөл хэл, нутгийн аялгууны үгийн санг сурвалж болгон монгол хэлний гийгүүлэгчийн сулралын хувьслыг авч үзнэ. Ингэхдээ монгол хэлний гийгүүлэгчийн сулрал, сугаралын тухайт онолын асуудлыг дэлгэрүүлэн монгол хэл аялгуунд үгийн олон хэлбэр бий болсон шалтгааныг гийгүүлэгчийн сулралын хувьслаар тайлбарлана. Үүнд үгийн эхэн, дунд, төгсгөлийн авианы байр (sound distribution) чухал бөгөөд авианы харилцан нөлөөллийн хувьслаар (phonological phenomenon) тайлбарлаж монгол хэлний гийгүүлэгчийн сугарлын тогтолцоог томъёолохоор зорьсон юм. Уг илтгэлийн анхдагч дата нь дундад үеийн монгол хэлний ханз үсгийн болон дөрвөлжин үсгийн сурвалж, хоёрдогч дата нь орчин үеийн монгол хэл, аялгууны үгийн сан байх юм.

Вспомогательный глагол в бурятском языке как модальная связка

Дамбуева Полина Петровна
Институт языкознания, РАН

В монгольских языках в выражении реальной модальности большую роль играют глаголы-связки в составе предиката предложения.

Связки недостаточно изучены прежде всего из-за своей неясной семантико-синтаксической природы. Связка в предложении многолика, она может присутствовать в виде отдельного слова; может входить в семантику какого-либо слова наряду с его предметными и признаковыми компонентами; из-за

агглютинативного характера монгольских языков связка может содержаться в аффиксе, а из-за грамматикализации - в частицах. «Следы» связки можно обнаружить в темо-рематическом членении предложения. Безусловно, связки требуют внимательного рассмотрения. О перспективности и актуальности этого направления свидетельствуют исследования последних десятилетий.

Лексический фонд языка шэнэхэнских бурят (на материале «Летописи Бодонгут Абида»)

Бадмаева Лариса Батовна

Институт монголоведения, буддологии и тибетологии СО РАН

Статья посвящена рассмотрению языка исторического сочинения Бодонгут Абида “*Buriyad mongyol-un tobči teiike*” (“Краткая история бурят-монголов”) (1983) на монгольском письме, посвященного истории эмиграции агинских бурят в местность Шэнэхэн АРВМ КНР в начале XX в. В отечественной историографии до недавнего времени было принято умалчивать факт эмиграции бурят в Китай, т.к. все темы, связанные с бурятской эмиграцией, попадали в разряд «запрещенных». Работа имеет стройную композицию. Текст делимитирован на 19 озаглавленных параграфов. Как пишет Б. Абида, исход бурят в Шэнэхэн (КНР) связан с историческими событиями, происходившими в России в начале XX в. Выявлено, что все носители языка владеют своим родным диалектом, кроме того, знают литературный монгольский, китайский, эвенкийский и дагурский языки. Можно отметить элементы мультилингвизма у бурят Китая. Следует отметить то, что шэнэхэнские буряты, изолированно проживающие в течение 100 лет в иноязычной среде, не только не утратили родной язык, но и сохранили в лучшем виде язык, национальный костюм, традиции, обычаи материнского этноса. Полевые материалы свидетельствуют о том, что язык шэнэхэнских бурят Китая не претерпел больших изменений в сравнении с агинским говором хоринского диалекта.

Лексикологические и этимологические исследования лексики монгольских языков: история и современность

Омакаева Эллара Уляевна

Дыбо А.В.

Калмыцкий государственный университет

Вопросы систематизации и классификации лексики, ее семантического развития и происхождения имеют большое значение для реконструкции языковой картины мира того или иного народа или этноса. Фундаментальность заявленной проблематики и научной задачи, на решение которой направлено исследование, обеспечивается постановкой проблемы в типологическом ракурсе. Изучение лексики материальной и духовной культуры, выявление ее этимологии и семантических характеристик – давняя традиция мировой монголистики и алтаистики. Сегодня требуются комплексный подход к анализируемому материалу, создание лексической базы данных, применение современных информационных технологий. Доклад опирается на данные лексикографических источников, старописьменных памятников, фольклорных и художественных текстов, а также архивных и полевых материалов. Предметом пристального внимания авторов явятся те лексические элементы, которые несут определенную культурно-историческую информацию. Исследования такого рода будут способствовать развитию современного калмыцкого языка, постижению глубины традиционных знаний, менталитета и мировоззрения монголоязычных народов, помогут восполнить имеющиеся пробелы и обобщить накопленные к настоящему времени данные, а в дальнейшем – в полной мере развернуть широкие сравнительно-исторические исследования в данной области.

“Монголын нууц товчоон” дахь нэрийн болон үйлийн орхилт

Г.Баттогтох

МУИС-ийн Монгол хэл, хэл шинжлэлийн тэнхим

М.А.К.Халлидэй (M.A.K.Halliday), Рукайяа Хасан (Ruqaiya Hasan) нар эхийн холбоосжилт (cohesion) -ын тогтолцоог судалж, “Англи хэлний холбоосжилт” (Cohesion in English) хэмээх номыг бичиж хэвлүүлсэн бөгөөд уг бүтээлдээ төлөөлүүлэл (reference), орлуулал (substitution), орхилт (ellipsis), холбоос (conjunction), үгийн сангийн холбомж (Lexical cohesion) зэрэг ойлголтухагдахууныг тодорхойлсон байна (1976). Хэл шинжлэлч нар Үүргийн тогтолцоот хэл зүй (Systemic Functional Grammar-SFG) онолын хүрээнд боловсруулсан,

дурдсан тогтолцооны дагуу аливаа хэлний холбоосжилтыг судалж буй жишгээр монгол хэлний холбоосжилтоос “Монголын нууц товчоон” дахь нэрийн болон үйлийн орхилтын жишээг сонгон авч, зүй тогтлыг нь тайлбарлахыг зорив. Монголын нууц товчоонд буй үйлийн орхилтын зарим жишээнээс ажиглавал, эцэст өгүүлсэн санаанд буй үйл үгийг орхиж, эхний хэсэгт тэг хэлбэрээр илрүүлэн өгүүлдэг байна.

Способы передачи и перевода безэквивалентной лексики (на примере монгольских текстов)

Васильева Дугвэма Натар-Доржиевна

Кафедра восточных языков переводческого факультета МГЛУ

Доклад посвящен проблеме передачи безэквивалентной лексики в различных видах текстов на монгольской письменности, опубликованных и написанных в XX веке на территории России, раскрывает виды данной лексики на примере иноязычных слов и терминов. Цель исследования - анализ способов передачи безэквивалентной лексики в оригинальном текстовом пространстве с монгольского языка на русский.

Мы рассмотрим понятия «термин», «лакуна» и «реалия», изучим их реализацию на уровне исследуемых текстов, подробно остановимся на наиболее интересных способах передачи лексических единиц при помощи транскрипционных знаков «галик» (галиг үсэг) и основных способах перевода анализируемой лексики. В процессе перевода исследуемых текстов (несколько видов очерка, архивные документы, дидактическое сочинение, жизнеописание) мы применили следующие способы передачи безэквивалентной лексики, как беспереводное заимствование, калькирование, транслитерация, описательный перевод и др.

A comparative study of Mongolian Verbal nominal suffixes “-mar/-mer” and “-m_a/-m_e”

Bao Gegen

*Major in Multicultural Studies Graduate School of
Modern Society and Culture, Niigata University*

This paper aims to explore the grammatical features and usage of the verbal nominal suffixes «-mar/-mer» and «-m_a/-m_e» in Mongolian. By analyzing the morphological changes, syntactic functions and semantic expressions of these two suffixes in detail, this paper will illustrate their different applications and grammatical rules in

Mongolian. The grammatical contrast and differences between these two suffixes are also discussed, as well as their role in syntactic structure and semantic expressions. Through a comprehensive study of these suffixes, this paper aims to provide learners and researchers of Mongolian with a deeper grammatical understanding and an accurate guide to their application.

Монгол хэлний нийлмэл эгшгийн бүтэц, үүрэг

Д.Уртнасан

ШУА-ийн Хэл зохиолын хүрээлэн

In the Mongolian language, monophthongs, diphthongs, and long vowels differ in the meaning of words and exist at the phonemic level, while the compound vowels *ua*, *uo*, and *uy* function independently from phonemes. This paper will focus on the structure and function of those compound vowels in terms of acoustic phonetics, articulatory phonetics, and morphophonemics.

In traditional phonetics, compound vowels *ua*, *uo*, and *uy* are considered differently as diphthongs, long vowels, and etc. According to the results of the present study, those vowels do not show phonetic value of diphthong, but they show phonetic value of long vowels and they are pronounced shorter than simple long vowels in Mongolian language.

The derivation is related to front vowel and the post-consonant (naturally, final *u* vowel) soft sign that marks front vowels. The condition to form compound vowels is created by adding suffixes *-aa*, *-oo*, *-yy*, and noun formation suffixes starting with *-aa*, *-oo*, *-yy*. For example, *захь+aa=захиа*, *дохь+oo=дохио*, *дахь+уул=дахуул* etc.

Compound vowels are always long vowels, and one of the two combined vowels is usually longer than the other. Mongolian compound vowels together with front vowels /æ/, /œ/, /ɣ/ function to form syllables in words with more than two syllables.

К вопросу о фразеологической вариантности в монгольских языках

Бадмацыренова Надежда Бадмажаповна
Бурятский государственный университет

Фразеологизму, как и слову, присуще явление вариантности. Под вариантностью понимаются лексико-грамматические изменения компонентов, не приводящие к нарушению их семантического тождества. Непременным условием тождества фразеологических единиц является наличие в их вариантах одного общего

компонента и сущность их лексического значения. Вариантность формы фразеологических единиц связана: 1) с разграничением уровней варьирования – фонетическая, словообразовательная, морфологическая, синтаксическая и лексическая варианты; 2) с усечением компонентного состава фразеологических единиц – количественная вариантность; 3) с количеством варьируемых компонентов – двучленная, многочленная варианты. Замена компонента фразеологической единицы меняет характер ее образного представления, ее оценочную, стилистическую окраску и ведет к образованию синонимов. Лексические варианты фразеологизма находятся в пределах одной и той же синтаксической конструкции» и не вносят каких-либо смысловых оттенков в содержание фразеологизма. В монгольских языках выделяются следующие типы структурных вариантов: 1) лексические – ФЕ, в которых один или несколько компонентов подвергаются изменению; 2) грамматические – ФЕ, в которых один из компонентов изменяет грамматическую структуру; 3) квантитативные – ФЕ, в которых варианты отличаются числом компонентов.

Миньхэ монгор хэлний үг бүтээх зарим дагаврын уламжлал, шинэчлэл

Шиотани Шигэки
Осака Их Сургууль

Монгол төрөл хэлнүүдийн нэг болох Миньхэ монгор хэлний үг бүтээх зарим дагаврыг тусгайлан авч монгол бичгийн хэл, дундад үеийн монгол хэл, орчин цагийн монгол хэлтэй харьцуулан үзсэний дүнд тус хэлний дагаврыг 1. “Эртний монгол хэлнээс уламжлагдаж ирсэн дагавар”, 2. “Миньхэ монгор хэлэнд шинэчлэгдсэн дагавар”, 3. “Миньхэ монгор хэлний өвөрмөц дагавар” хэмээн гурав хувааж болохыг тодруулсан болно.

Энэхүү өгүүлэлд дурдсан Миньхэ монгор хэлний нэрээс нэр бүтээх дагавар нь 1. **-buri [-buri], -ker [-k□], 2. -ge [-□□]/-ku [-ku], -ghulu [-□ulu], -si [-s□], -tang [-t□η], 3. -her [-x□]** болно.

Code-copying in Uyghur Uriankhay (Tuhan)

Ragagnin, Elisabetta
Università Ca' Foscari Venezia

Tuhan - one of the most intriguing and enigmatic Siberian Turkic varieties – is presently spoken by a handful of speakers in the village of Tsagaan Üür to the East of Khövsgöl lake. The language is severely endangered. The intergenerational transmission is

interrupted and children do not learn the language anymore.

With regard to classification, Tuhan belongs to the Steppe Sayan Turkic group together with Standard Tuvan and its dialects, and Altay-Sayan varieties spoken in China and western Mongolia.

Tuhan holds a special position within Sayan Turkic. Besides displaying those features that characterize Sayan Turkic as a whole, it shares some specific isoglosses with Tofan. Based on such linguistic evidence, in Ragagnin (2009) I had defined Tuhan a “low-land Tofan variety” as opposed to high-land or taiga- Tofan” represented by the variety described by Rassadin (a.o. 2006) in several publications. At the same time, Tuhan displays unique lexical and grammatical features that distinguish it from the rest of Sayan Turkic; see Ragagnin (2009, 2013, 2018 and 2018a).

Finally, Tuhan holds a special position within Sayan Turkic also regarding Mongolic elements. In my paper I will discuss Tuhan lexical, morphological and syntactic features resulting from contact with diverse Mongolic varieties, adopting the Johansonian code-copying framework.

Монгол хэлний харьяалахын тийн ялгалын айн хэв шинж

О.Самбуудорж

ШУА-ийн Хэл зохиолын хүрээлэн

Монгол хэлний жинхэнэ нэр нь байгаль, нийгмийн юмс, үзэгдлийг нэрлэж тоо, тийн ялгал, хамаатуулахын айгаар хувилдаг, өгүүлбэрт гол төлөв үйлийн эзэн, тусагдахуун болон туслах үйл үгтэй хавсран өгүүлэхүүний үүрэг гүйцэтгэдэг, хамгийн их судлагдсан үгийн аймгийн нэг юм. Гэвч бид энэ илтгэлд орчин цагийн монгол хэлний харьяалахын тийн ялгалын айн үндсэн хэв шинжийг тодруулан өгүүлэх болно. *Тухайлбал*, монгол хэлний жинхэнэ нэрийн харьяалахын тийн ялгал нь хэлний хөгжлийн явцад бий болсон хэлбэр буюу дуудлагын үндсэн 3 хэв шинжтэй байдаг бол, бичлэг буюу зөв бичих дүрмийн *-ийн* (*-ын*), *-(г)ийн*, *-ий* (*-ы*), *-н* 6 хувилбар бичлэг буюу хэв шинж, түүнчлэн юмсын харьцааг тэмдэглэж санааг илэрхийлэх гэсэн бидний ойлголтоос шалтгаалсан харьцаа буюу үүрэг, хэрэглээ буюу утгын олон хувилбар хэв шинжтэй байдаг байна.

Монгол хэлний тийн ялгалын айн өөр нэг өвөрмөц онцлог бол тодорхой ойлголтыг давтан хэлэхгүй гэсэн бидний ойлголт, хэлний хэмнэлттэй холбоотой хүн тухайн үгийг нь хураан хэлэвч, хэл зүйн хэлбэрийг нь харьцаа заах шаардлагын улмаас үл хураан хэлэх учир өөр тийн ялгалын айн хэл зүйн хэлбэр харьяалахын тийн ялгалын нөхцөлийн араас давхарлан орох тохиолдол монгол хэлэнд арвин бий болсон байдаг байна. Иймд илтгэгч энэ илтгэлд монгол хэлний харьяалахын тийн ялгалын айн хэв шинжийг хэлбэр буюу дуудлага, бичлэг буюу зөв бичих дүрэм, харьцаа буюу үүрэг, хэрэглээ буюу утга, үндэс буюу хэлний хэмнэлтийн хэв

шинжтэй хэмээн үзэж байгаа болно.

Монгол хэлний үнэлэмж илэрхийлэх тэмдэг нэрээр үйл үгийг тодотгох тухай

Ямада Ёхэй

Токиогийн Гадаад Судлалын Их Сургууль

Монгол хэлний хэлзүйн бүтээлүүд дээр “тэмдэг нэр нь нэр үгийг тодотгохоос гадна үйл үгийг ч гэсэн тодотгож болдог” хэмээн тэмдэглэгдсэн байдаг. Хэдий тийм боловч ихэнх бүтээлүүдэд нэг хоёр жишээ л дурдсан байдаг бөгөөд чухам ямар тэмдэг нэрээр ямар үгийг тодотгож болох тухай өгүүлээгүй байна. Тиймээс энэ илтгэлд хөмрөгт суурилан, “сайн, муу” гэх утгатай үнэлэмж илэрхийлэх зарим тэмдэг нэрийг судална. Мөн тухайн тэмдэг нэр тус бүр нь хэдий хэмжээний үйл үгийг тодотгож болох эсэхийг тодруулна. Жишээлбэл их хэрэглэгдэх “сайн” гэдэг үг орсон 50 жишээг шалгаж үзэхэд, үүний ихэнх хувь буюу 40хувь “сайн мэднэ” гэх мэт үйл үгийг тодотгосон байна. Мөн нэр үгийг тодотгосон нь 26хувь, өгүүлэхүүний үүргээр орсон нь 12хувь байна. Үүнд тогтсон хэллэг, мөн ямар үүргээр хэрэглэгдэж буйг ангилахад хэцүү жишээ ч бий. Мөн “сайн” гэдэг үгээр тэмдэг нэрийг тодотгосон жишээ ажиглагдаагүй. Үүнээс үзвэл тухайн тэмдэг нэр тус бүр нь өөр өөр харьцаагаар бусад үгтэй холбогдож болно гэдгийг таамаглаж байна.

Орчин цагийн монгол хэлэн дэх гадаад үгийн хэрэглээний асуудалд (Нийгмийн сүлжээний жишээгээр)

Э.Мөнх-Учрал

МУИС-ийн Монгол хэл, хэл шинжлэлийн тэнхим

Орчин цагийн монгол хэлэнд гадаад үгийн хэрэглээ ихсэж байгаа талаар нэлээд шүүмжлэнгүй ханддаг. Ингэхдээ зарим нэг нийтлэг жишээ дурдах замаар авч үзсэн нь түгээмэл боловч бодит хэрэглээнд тулгуурласан судалгаа хараахан үгүй байна. Тиймээс, энэхүү илтгэлд мэдээний сайтууд, Жиргээ, Нүүр номыг багтаасан нийгмийн сүлжээний хүрээнд медиа мониторингийн систем ашиглан монгол хэлээрх 12 сая орчим нэгж бүхий боловсруулаагүй өгөгдлийг бодит хугацаанд (real time) цуглуулан бичил хөмрөг бүрдүүлж, тус хөмрөгөөс гадаад үгсийг ялган авч үгийн сан, зөв бичих зүйн үүднээс судлах зорилт дэвшүүлсэн болно. Тус судалгааны дүнд, гадаад үгийн хэрэглээ монгол хэлний толь бичгүүдэд орсноос

4-5 дахин их байгаа төдийгүй тэдгээрийг зөв бичих зарчмыг хэрэглэгчдэд тодорхой болгож, гадаад үгийн толь бичгийг шинэчлэх шаардлагатай байгааг харуулах болно.

Монгол хэлний “Insubordination” нь үйлийн нөхцөлдүүлэн холбох нөхцөл болон үйлт нэрийн нөхцөлөөр илрэх нь

Н.Лхагважав

Токиогийн Гадаад Судлалын Их сургууль

Монгол хэлний “Insubordination”-ы талаарх судалгаа хараахан өргөн дэлгэр бус байгаа бөгөөд одоогоор монгол хэл судлаач Ямакошигийн 2016 онд гаргасан судалгаа бий. Тэрээр уг судалгаандаа Монгол, Буриад, Минхэ монгуор, Кангжа, Баоань, Дунсян, Шар уйгар, Хуцзу-Монгуор хэлнүүдэд энэхүү үзэгдэл бий хэмээн үзсэн бөгөөд монгол хэлний хувьд болзох сул үг ‘бол’-оор илрэх “insubordination”-ы талаар өгүүлсэн байдаг. “Insubordination” гэдэг нь нийлмэл өгүүлбэрийн гишүүн өгүүлбэр (subordinated clause)-ээр л нэг бүтэн өгүүлбэр (sentence)-ийг байгуулах ёс мөн” хэмээн Ямакоши тодорхойлсон. Харин энэхүү судалгааны ажилаар бид монгол хэлний үйлийн нөхцөлдүүлэн холбох нөхцөлөөр болон үйлт нэрийн нөхцөлөөр илрэх “insubordination”-ны тухай өгүүлэх болно. Монгол хэлэнд болзох сул үг “бол”-оос гадна “insubordination”-ийг илэрхийлэх арга бий гэдгийг энэхүү судалгаандаа өгүүлэх болно.

Каузативные эмотивные конструкции в бурятском языке

Skribnik, Elena

Ludwig-Maximilian-Universität München

Даржаева Надежда Баировна

Институт монголоведения, буддологии и тибетологии СО РАН

В докладе рассматриваются комбинаторные характеристики самых частотных глаголов каузации эмоций в бурятском языке. Базовыми актантами при таких глаголах считаются Стимул эмоции (обычно в роли подлежащего) и Экспериенцер (обычно в роли прямого дополнения), а также Каузатор, Инструмент и Приём. На базе Корпуса бурятского языка исследована сочетаемость этих глаголов с именами различной семантики и возможные синтаксические конструкции с их участием. Анализ выявил, во-первых, что обнаруженные конструкции представляют собой систему, позволяющую говорящему поставить в фокус внимания разные компоненты Стимула. Информационно наиболее значимый компонент оформляется как подлежащее; это может быть событие-Стимул в

целом (представленное придаточным или именем действия) либо его главное действующее лицо (Каузатор); при Каузаторе в конструкции может быть дополнительно выражен центральный предметный участник как Инструмент либо само действие как Приём. Во-вторых, эти конструкции существенно различаются в зависимости от типа Стимула (непосредственно события или информация о них), причём Стимулы информационного характера гораздо частотнее Стимулов-событий, что показывает значимость коммуникативного фактора в языковом сообществе.

Дундад үеийн монгол хэлний үгийн сангийн бүрэлдэхүүний үндсэн шинж

Б.Энхсүвд

МУИС-ийн Монгол хэл, хэл шинжлэлийн тэнхим

Энэхүү өгүүллээр өдгөө бидэнд уламжлагдан ирсэн монгол хэл, бичгийн хамгийн анхны дурсгалаас эхлээд дундад үеийн монгол хэлэнд хамаарах монгол, дөрвөлжин, хятад болон араб үсэг бичгээр буй 270 гаруй сурвалжид тулгуурлан бичиг тус бүрээрх дурсгалын үгийн сан гаргахаас гадна нийт үгийн санг бүртгэн гаргав. Ингэснээр нийт үгийн сангийн бүрэлдэхүүнийг уугуул болон харь үгээр ялгаж, тэдгээрийг үгийн аймгийн хүрээнд авч үзэхээс гадна орчин цагийн монгол хэлний үгийн сангай харьцуулан идэвхтэй ба идэвхгүй үгийн санг тодруулахыг зорьсон билээ. Үүний дүнд судалгааны санд буй ерийн үгийн хүрээнд нэр үг голлох бөгөөд бүрэлдэхүүний хувьд 90 гаруй хувь нь уугуул үг, хэрэглээний хувьд 90 орчим хувь нь орчин цагийн монгол хэлнээ уламжлагдан ирснийг тооцоолон гаргав. Түүнчлэн зарим үгийн утга нарийссан, өөрчлөгдсөн хийгээд салаа утга нь мартагдсан зэрэг үйл явц тодорхой хэмжээнд гарчээ. Харин идэвхгүй үгийн санд орсон үгийн ихэнх нь харь гаралтай үг, үйл үг, албан тушаал болон зэрэг дэвийн нэр байх ажээ.

О китайских заимствованиях в старописьменном монгольском языке: лексикографический аспект

Сьжэньдаолима

Харанутова Дарима Шагдууровна

Бурятский государственный университет

В нашем докладе речь пойдет о китайских заимствованиях в языке шэнэхэнских бурят, проанализированных с точки зрения их семантической адаптации. Китайские заимствования, выбранные из лексикографических источников на старописьменном монгольском языке, свидетельствует об их освоении языком

шэнэхэнских бурят. Выявленные заимствования разделены на условные четыре группы: с сохранением значения, с сужением значения, с расширением значения и с переосмыслением значения.

Уникальные ли монгольские причастия или похожи на урало-алтайские (в том числе на венгерские)?

Tóth Zsolt
Institute for Hungarian Studies

Санжеев характеризует монгольские причастия следующим образом: «...в своём непредикативном использовании могут окказионально обозначать не только действие, но и исполнителя, объект или результат действия...». Хотя в грамматиках урало-алтайских языках обычно не встретимся подобной оценкой, это не обозначает, что урало-алтайские причастия не обладают – минимум диахронно – с этими же чертами, свойственными монгольским причастиям. По-моему, это является следствием того – игнорируемого в лингвистических описаниях – факта, что урало-алтайские причастия – особенно перфективные – могут выполнять роль имени действия (*nomen actionis*). Кроме того, из этого факта вытекает: 1) морфологическая особенность причастий, что могут склоняться по падежам и управляться послелогом, и в некоторых случаях принимать и суффикс множественного числа или лично-притяжательный суффикс; 2) синтаксическая особенность, что могут выступать в качестве и таких членов предложения как дополнение и обстоятельство. Хотя венгерский является одним из урало-алтайских языков в котором характер причастий резко изменился, даже ныне явно видно, что венгерские причастия исконно имеют высокую степень типологического сходства с монгольскими и другими урало-алтайскими.

Агглютинативность и проблемы фонеморфологических корреляционных модификаций в монгольских языках

Биткеев Петр Цеденович
Калмыцкий государственный университет

Решения актуальных проблем современной монголистики нередко требуют учета характера и тенденции развития разных уровней системы исторического прошлого языка.

“Уурын тэрэг, чийчаан, машин, жийп”: автомашины холбоотой нэршил, үг хэллэгийг харилцаа хэлшинжлэлийн үүднээс шинжлэх нь

Вероника Капишовска
Карлын Их Сургууль

Одоогоос зуу гаруй жилийн өмнө тухайн үеийн техник, технологийн цоо шинэ дэвшилтэт унаа болох автомашин Монгол оронд анх орж ирснээс хойш хот хөдөөг хамарсан бүхэл бүтэн шинэ соёл үүсч бий болжээ. Үүнийгээ дагаад шинэ цагийн унаа тэрэгтэй холбоотой автомашин гэх мэт үг хэллэг монгол хэлэнд нэвтрэн орж монгол хэлний үгийн сан баяжиж байгаа нь зүй ёсны хэрэг юм. Монгол жолооч нар эхэн үедээ Хятад, дараа нь ихэнхдээ Орос буюу ЗХУ-аас орж ирсэн автомашин жолоодох, засах ур чадварыг хятад, орос, буриад жолооч, засварчдаас сурсны нөлөөгөөр машин унаатай холбоотой үг хэллэг, нэршил монгол хэлэнд нэгэнт тогтжээ. Сүүлийн хорь гаран жил бусад газраас оруулж байгаа автомашиныг дагалдан тоног төхөөрөмж, тоноглолын шинэлэг англи нэршил ч нэмэгдсээр байна. Ийм болохоор хотын болон хөдөөгийн монгол хэлэнд шингэсэн, эхнээсээ өнөөдрийг хүртэл ээлжлэн монгол хэлтэй харьцаанд орсон гурван өөр хэлнээс гаралтай автомашинтай холбоотой үг хэллэг нь монгол хэлэнд идээшсэн харь гаралтай үгийн байдлыг харуулсан нэг ёсны бичил орчин болж байгаа гэж үзэх үндэслэлтэй юм. Иймд, илтгэлдээ Naugen (1953)-ы санаачилж, Winford (2003)-ын ерөнхийлөн дэлгэрүүлсэн “үгийн сангийн түвшинд харь хэлний харьцааны нөлөөнд үүссэн бүрэлдэхүүний ангилал”-д тулгуурлан автомашины нэршлийн дотроос харь үг болон түүний үүсмэл үг (1-3), хуулан орчуулсан үг (4-5), уугал монгол үгийн семантикийн өргөтгөл (6) зэргийг хувилбаруудын (3) нь хамт шинжилж хэлэлцүүлнэ.

(1)

багааж < ор. *багажник*

(2)

хааз < ор. *газ*

хааз-ла- < *хааз* < ор. *газ*

(3)

а) *тоормсог* < ор. *тормоз*

б) (*тоормос-ло-*) < *тоормос* < ор. *тормоз*

(4)

салхины шил < ор. *ветровое стекло* (cf. англ. *windshield / windscreen*)

(5)

шил арчигч < ор. *стеклоочиститель*

(6)

жолоо (маш.) < *жолоо* (хоёр үзүүрийг хазаарын зуузайд уясан, морь, малыг залах битүү оосор)

О названии люльки-качалки в монгольских языках

Бальжинимаева Баярма Дашидондоковна
Бурятский государственный университет

В статье рассматриваются обычаи и обряды, связанные с рождением ребенка, названия люльки-качалки и ее частей в монгольских языках.

Детская колыбель является центром обычаев, обрядов, которые связаны с народными представлениями о сохранении жизни ребенка, о его благополучии в будущем.

По сведениям информантов, заблаговременное изготовление колыбели может пророчить какое-нибудь несчастье: неудачные роды, болезнь или преждевременную смерть ребенка. Колыбель изготавливали лишь только после рождения ребенка, либо занимали ее у родственников, иногда у односельчан, у которых вырастал здоровый ребенок.

Plural pronoun constructions in two varieties of Mongolian: Description and typological considerations

Lim, Jun Jie
University of California

Plural pronoun constructions (PPCs) refer to coordinated noun phrases wherein a plural pronoun may receive an inclusive singular interpretation. In this paper, I show that PPCs can be found in Khalkha Mongolian (1) and Kalmyk Oirat (2).

- (1) Chi bid hoyor tsuivan id-sen.
2SG 1PL two tsuivan eat-PST
'You and I ate tsuivan.'
Not: 'You and us ate tsuivan.'
- (2) Badma ma xojər mandʒ-igə tʃok-u-vidŋ
B.NOM 1PL two M.-ACC hit-PST-1PL
'Badma and I hit Manj.'
Not: 'Badma and us hit Manj.'

Both Khalkha and Kalmyk PPCs obligatorily require i) a plural pronoun and ii) a numeral, iii) can only have an inclusive reading. Additionally, iv) the plural pronoun must follow the other coordinate noun phrase. Interestingly, Khalkha PPCs are restricted to 1PL and 2PL pronouns, while Kalmyk PPCs seem to be restricted to only 1PL pronouns. I also discuss differences between Mongolian PPCs and PPCs in other languages.

Буриад хэлний тайлбар толь бичиг зохиох асуудлууд

Сундуева Екатерина Владимировна

Институт монголоведения, буддологии и тибетологии СО РАН

Дөрвөн ботит «Буриад хэлний тайлбар толь»-ийн гол зорилго нь буриад ард түмний хэлний сайхан, баялагийг харуулах, хадгалах, түгээн дэлгэрүүлэх болно. Үүнийг эмхэтгэх ажил 60 орчим жилийн хугацаанд явагдаж байна. 2022 онд А–Д үсгүүдээр эхэлсэн 8 мянга гаруй үгийн тайлбарыг агуулсан толийн нэгдүгээр боть Улаанбаатарт хэвлэгдэн гарсан. Одоо Е-Р үсгүүдээр эхэлсэн үгсийн тайлбарыг багтаасан хоёрдугаар ботийн ажил дуусч байна. Энэхүү толь бичиг буриад ард түмний хэдэн зууны турш зохиож байсан үгсийн сан, хэлц үг хэллэгийн баялагийн төвлөрсөн хэлбэрийг тусгасан болно. Үгийн утга, хэрэглээний онцлогийг уран зохиол, шинжлэх ухаан, нийгэм, улс төрийн уран зохиол, хэвлэл мэдээллийн хэрэгслээс жишээ болгон харуулав. Үгсийн дүрмийн тайлбарыг өгч, найруулгын тэмдгийг өгсөн болно. Толь бичгийг эмхэтгэж дуусаад толь бичгийн цахим хуудас гаргахаар төлөвлөж байна. Буриад ард түмний мэргэн ухааны шимт чанарыг агуулсан энэхүү толь бичиг буриад хэлийг хадгалах, хөгжүүлэх, тэр дундаа улам бүр хүчээ авч буй дижитал технологийн ачаар бүрэн үйлчлэх болно гэж зохиогч-эмхэтгэгчид найдаж байна.

On the transitivity of Modern Mongolian: Through a comparison of Mongolian dialects

Kurebito Tokusu

Tokyo University of Foreign Studies

Үйл үгийн үйлт чанар бол өгүүлбэр зүй болон үгийн утга зүйн нэгэн онцлог шинж гэж хэлж болно. Norper&Thompson (1980) хоёр эрдэмтэн үйл үгийн үйлт чанарын чанга сулын зэргийг хэмждэг утга зүйн болон хэлзүйн талаар 10 зүйлийн шалгуур гаргасан байдаг. Тэдний энэ 10 шалгуураар монгол хэлний үйл үгийн үйлт чанарын чанга сулыг шалган үзэх нь нэг сонирхолтой асуудал болж байна. Үйл үгийг тосох ба эс тосох гэж хоёр төрөлд ангилдаг. Харин орчин цагийн

Монгол хэлний аялгуунд зарим үйл үгийн тосох ба эс тосох чанар нь хоорондоо ялгаатай байна. үгсийг шилжилт, шилжилт бус үйл үг гэж хуваадаг

Энэхүү илтгэлдээ би Монгол хэл аялгуунуудын бодит жишээг харьцуулан, үйл үгийн үйлт чарар ба тосох үйл үгийн утга чанар, үйл үгийн үйлдэгдэх хэв ба үйлдүүлэх хэвийн хэвийн хоорондын харьцааг тодруулахаар зорьж байна.

Монгол хэлний хотогойд аман аялгуу

С.Мөнхсайхан

ШУА-ийн Хэл зохиолын хүрээлэн

Монгол улсын баруун хойд хязгаарын Тэс, Дэлгэрмөрөний сав газар буюу Хөвсгөл аймгийн Цэцэрлэг, Төмөрбулаг, Бүрэнтогтох, Цагаан-Уул, Арбулаг сум, Завхан аймгийн Баянтэс, Баянхайрхан, Тэс, Асгат, Нөмрөг, Тэлмэн сумдад хотогойд хэмээх өвөрмөц нутгийн аялгуу, ёс заншил бүхий цөөн тоот угсаатны бүлэг амьдран суух бөгөөд тэд олон зууны ээдрээ нугачаат түүхэн үйл явдлыг туулан өнгөрүүлсэн монгол угсаатны салшгүй нэгэн хэсэг юм.

Хотогойдуудын тухай “Монголын нууц товчоо”, “Судрын чуулган” зэрэг сурвалжуудад дурдсан байдаг нь тэднийг эртний гарал угсаатай хүмүүс болохыг илтгэн харуулдаг. Эрдэмтдийн судалгаа болон түүхийн баримтаас үзвэл Хотогойд нь Ойрадын Хойд аймгаас салж халхчуудын дунд суусан бөгөөд ингэхдээ бас зах хаяа нийлэн амьдарч байсан Тува Енисейн хиргис, тэлэнгэд зэрэг овог аймгуудаас олзлон авчирсан хүмүүстэй холилдон нэгэн угсаатны бүрэлдэхүүн болж Халхын Засагт хан аймгийн баруун болон баруун хойд хэсэг буюу зүүн талд Сэлэнгэ, Тамир голын эхнээс баруун тийш Хархираа, Түргэний уулс, хойд зүгт Тагна уул хүрсэн өргөн уудам газар нутагт харьцангуй бие даасан байдалтай амьдарч байжээ. Иймээс эдгээр хүмүүс нь хэл аялгууны хувьд өөрийн гэсэн өвөрмөц онцлогтой боловч нэлээн халхжсан байдаг. Нутгийн аялгууны хуваарилалтын хувьд хотогойд аман аялгууг анхандаа ойрад аялгууны салбар аман аялгуунд оруулдаг байсан бол сүүлийн үед халхын салбар аман аялгуунд оруулах болсон байна. Хотогойд аялгууны талаар тусгайлсан дорвитой судалгаа хийгдээгүй бөгөөд Орос, Зөвлөлтийн эрдэмтдийн бүтээл, Хэл зохиолын хүрээлэнгээс зохион байгуулж байсан хээрийн шинжилгээний ангийн /Ж.Цолоо, М.Шинэхүү нарын цуглуулсан/ зарим материал зэрэг цөөн тооны судалгаа байдаг. Гэхдээ эдүгээ халх аялгууны нөлөөнд нэлээн автсан хотогойд аялгууны хувьд эдгээр материалууд нь уг хэл аялгууг судлах үнэтэй эх хэрэглэгдэхүүн хэвээр байна.

Энэхүү илтгэлээр хотогойд аман аялгууг судалсан өмнөх судалгааны тойм болон Хөвсгөл аймгийн Төмөрбулаг, Цэцэрлэг, Цагаан-Уул, Бүрэнтогтох сумаар хотогойд аман аялгууны байцаалт хийсэн хээрийн шинжилгээний судалгааг танилцуулахын хамт хотогойд аялгууны одоогийн байдлыг ерөнхийлөн дүгнэх болно.

Аман сурвалжийн үгийн сангаас хорчин нутгийн аялгууны үгийг тодлох нь

М.Жавхлан

МУИС-ийн Монгол хэл, хэл шинжлэлийн тэнхим

Хорчин аман аялгууны нэгэн сурвалж 1984 онд 62 цагаар хуурдан хэлсэн бэнсний үлгэр болох “Гурван улсын үлгэр”-г үгийн сангийн талаас нь судлах явцдаа хэрхэн аман бичгийн сурвалж болж монгол хэлний нутгийн аялгууны ховор чухал баримт болсныг бататгаж, 1984 оны хорчин аман аялгууг төлөөх сурвалж хэмээн үзэв.

Бичгийн хэлэнд “ном бичгийн хэл”, “аман бичгийн хэл” гэдэг хоёр зүйл хуваан үзэж болох бөгөөд тус сурвалжийг аман бичгийн хэлэнд хамруулна үзсэн юм. Харин тухайн үлгэрийн үгийн сангаас илэрч буй нутгийн аялгууны аман ярианы хэлэн дэх нутгийн аман аялгуу дотор багтаан үзлээ.

Энэ нь нутгийн аялгууны судлалд бэнсний үлгэрийг хараахан хамруулдаггүй байсныг илрүүлсэн юм.

Мөн бусад орчуулгуудтай үгийн санг харьцуулан үлгэр дэх хорчин аман аялгууны 14 эртний үг, авианы хувьсал бүхий 18 үг, бусад аялгуунаас үгийн бүтцээр ялгаатай 9 үг, бусад аялгуутай адил боловч найруулга хэрэглээний ялгаатай 22 үг, тухайн аялгууны өвөрмөц 18 үгсийг ангилан тайлбарлав.

Монгол хэлний нутгийн аялгуу судлалд Хэл зохиолын хүрээлэнгийн эрдэмтдийн оруулсан хувь нэмэр

С.Энхжаргал

ШУА-ийн Хэл зохиолын хүрээлэн

Энэхүү илтгэлд Хэл зохиолын хүрээлэнгийн нутгийн аялгуу судлаач эрдэмтдийн хээрийн шинжилгээний ангиар явсан тайлан, албан томилолтын үр дүн, судалгааны ололт амжилтын тухай болон эрдэмтдийн анхаарлын төвд ямагт байдаг монгол хэлний нутгийн аялгуунуудын ангиллын талаар Хэл зохиолын хүрээлэнгийн Эх хэл бичгийн сан хөмрөг болон Архивын газарт хадгалагдаж буй хээрийн шинжилгээний ангийн тайлан, баримт хэрэглэгдэхүүнээс тодруулан үзэх болно.

Өнөөдөр монгол хэлний нутгийн аялгууны судалгаанд 1950, 1960-аад оноос эрчимтэй эхэлсэн ШУА-ийн Хэл зохиолын хүрээлэнгийн эрдэмтэн судлаачдын

сурвалжилсан хээрийн шинжилгээний ангийн тайлан бүтээлийг нэгтгэн дүгнэх ажил чухал шаардлагатай болж байна. Одоогоор бид монгол хэлний нутгийн аялгууны тухай хүрэлцээтэй ганц сэдэвт зохиол, олон зуун эрдэм шинжилгээний өгүүлэл, баялаг эх хэрэглэгдэхүүн хэвлэсэн нь гадаадад төдийгүй Монгол Улс дахь монгол хэл шинжлэлийн нутгийн аялгуу судлалын нэг гол амжилт мөн. Гэвч монгол хэлний нутгийн аялгууны салбарт шинэлэг уур амьсгалыг оруулах цаг нэгэнтээ ирсэн байна.

Нутаг нутгийн өвөрмөц аялгуу нь нийгэм цаг үеэ даган хувьсан өөрчлөгддөг жам ёсны үзэгдэл тул өнөө цагт өнгөрсөнтэй нь харгуулан зэрэгцүүлж, дахин авч үзвэл нэн сонирхолтой юм.

Language contact among closely-related languages: intentional borrowings and purist discourses in Kalmyk and Buryat

Baranova Vlada
Das Nordost-Institut /IKGN e. V.

The paper aims to discuss the recent contact-induced language changes in Kalmyk and partly in Buryat. During the Soviet time, Buryat and Kalmyk were separated from other Mongolian varieties. After 1990, there are contacts with other Mongolic languages, most important with other Oirat varieties for Kalmyk/Oirat and with standard Khalkha for Buryat. Many language planners at the time spoke of the need to cleanse Kalmyk and Buryat of Russian borrowings and replace them with Mongolian ones. New dictionaries were being published. The report examines the community's attitudes towards these forms and provides examples of such language contact.

Монголын нууц товчоо хийгээд орчин цагийн монгол хэлний зарим нутгийн аялгууны үгсийн тухай

Боржигин Оюун
Өвөр Монголын Багшийн Их Сургууль

“Монголын Нууц Товчоон” бол монгол үндэстний хамгийн анхны бичгийн зохиол, монголын эртний түүхийн гурван их тулгар бичгийн нэг нь мөн бөгөөд өнөр баялаг хэл хэллэгтэй болохоор эртний монгол хэл, монгол хэлний улирал хөгжил тэрчлэн орчин цагийн монгол хэл, аялгууны судалгаанд чухал материал болж байдаг.

“Монголын Нууц Товчоон”-д илэрсэн аль олон үгс дотроос нэг хэсэг үгс нь орчин цагийн монгол хэл аялгуунд адил бус хэмжээгээр уламжлагдан хадгалагдсаар иржээ.

Тус өгүүлэлд орчин цагийн монгол хэлний өвөр монгол аялгууны хорчин, ар хорчин, урад зэрэг аман аялгуу хийгээд ойрад, барга, буриад аялгуунд уламжлагдан хэрэглэгдэж байгаа “Монголын нууц товчоон” дахь үгсээр жишээлэн, нарийн бодитой тодорхойлон задлаад, монгол хэл аялгууны судлалд “Монголын нууц товчоон”-ыг ашиглахын чухал чанарыг дурджээ.

ХАНЫН ИЛТГЭЛ (Poster presentations)

Монгол хэлний ялгах ёс заах төлөөний үгээр илрэх тухай асуудалд

Б.Пүрэвсүрэн

МУИС-ийн Европ судлалын тэнхим

Орчин цагийн монгол хэлний заах төлөөний үг төлөөлөх, заах үүргээс гадна онцлон ялгах, тухайлан ялгах үүрэгтэй болохыг тодруулсан судалгааны үр дүнг танилцуулна. Заах төлөөний үг нэрийн зүйлийг онцлон ялгах үүрэг монгол хэлэнд бодитой илрэх, зүй тогтолт үзэгдэл болохыг академич Ш. Лувсанвандан судлан тогтоож, 1953 онд хэвлүүлсэн “Монгол хэлэн дэх ялгах ба үл ялгахын ёсон” өгүүлэлдээ тайлбарласан. Заах төлөөний үгийн тухайлах, ялгах үүргийг Академич Д. Төмөртоогоо (Д.Төмөртоогоо, 2008) түүхэн хэл зүйн судалгаагаар нотолж, мөн профессор Ц. Шагдарсүрэн (Ц.Шагдарсүрэн, 2010) монгол хэлний заах төлөөний үг европ зүгийн хэлний “...ялгацын үүргийг давхар гүйцэтгэдэг” тухай өгүүлсэн. Бид заах төлөөний үгийн ялгах ёсонд хамаарах онцлон ялгах утгаас гадна тухайлан ялгах утгыг тусгайлан ангилж, өдөр тутмын сонины бичвэр болон ярианы сан гэсэн хоёр санд хийсэн тооцоонд үндэслэн, хэрэглээний үүргийг тодруулан үзсэн болно. Эмпирик судалгааны зэрэгцээ үүсгүүр өгүүлбэр зүйн онол, арга зүйд үндэслэн заах төлөөний үгийн хэрэглээний байрыг шинжилж, нэр үгийн референтийг тухайлан заах утга илэрхийлэх нэгжийн үүргээр орохдоо тодотгогч бүрдүүлбэрийн байранд байна гэсэн дүгнэлтэд хүрсэн. Монгол хэлний заах төлөөний үг тухайлах, ялгах утга илэрхийлэх үүргийн хувьд энэтхэг-европ бүлгийн хэлний ялгацын үүргийг гүйцэтгэдэг онцлогтой бөгөөд онцлон ялгах, тухайлан ялгах хэрэглээний утга нь хэл ярианы үүдэл, логик зүй тогтлоос хамааралтай, олон хэлэнд түгээмэл үзэгдэл гэдгийг өгүүлсэн судлаачдын үзэл баримтлал мөн монгол хэлний баримтаас үзэхэд илэрхий байна.

A quantitative study on the semantic role distribution characteristics of modern Mongolian adjectives

Бао Инхуа

Давхарбаяр

Өвөр Монголын Их Сургууль

Semantic role study falls under the scope of shallow semantic analysis, which is the only way to realize deep semantic analysis. This paper conducted a quantitative investigation of the semantic role of adjectives in modern Mongolian using a multi-level tagged corpus. According to statistical analysis, there are 881 adjectives in the multi-level

tagged corpus that have played 18 semantic roles. There are 1202 occurrences of these adjectives in the frequency range of 1-692, with the majority occurring in the range of 1-50. The distribution of semantic roles is fairly uneven, with status (cin) being the most prevalent one. Based on these findings, the paper performed a probability distribution fitting analysis on the distribution characteristics of the semantic roles of modern Mongolian adjectives. The fitting results show that the distribution of semantic roles in modern Mongolian adjectives is regular and follows the Right truncated modified Zipf Alekseev distribution model, different style corpus have a certain impact on the distribution characteristics of the semantic roles of modern Mongolian adjectives.

Идиомы как фактор самоидентификации в бурятском фольклоре

Дампилова Людмила Санжибоевна

Институт монголоведения, буддологии и тибетологии СО РАН

Говоря о национально-культурной идентичности, фольклорный текст является одним из основных маркеров отличительных особенностей этноса. В кратких образных выражениях монгольских народов зачастую требуется расшифровка этнически закодированного слова. Выявляя идиомы на уровне формульных сочетаний и отдельных лексем в корпусе текста, определены тематические разделы по их основным коммуникативным и образно-выразительным функциям. Идиомы в тексте формируются по их формальным, структурным и содержательным признакам. Повтор идиом как этнически обозначенных константных единиц занимает основную позицию в устном творчестве. Выявлены устойчивость и вариативность идиом как доминантных единиц, которые представляют собой стержневой элемент повествования.

Юанийн дуурилгад тохиолдох монгол үгийн авиа зүйн онцлог

Бай Тингин

Монгол Улсын Их Сургууль

Юанийн дуурилга (元曲) бол Юань улсын үед цэцэглэн хөгжсөн утга зохиолын хэлбэр бөгөөд тухайн үед зарим хүн үүнийг “домог(传奇)” хэмээн нэрлэдэг байжээ. Тан улсын үед үүссэн “дуурилга” хэмээх бүх төрлийн урлагийн ерөнхий ойлголт мөн Сүн, Алтан улсын дуурилгын онцлогоос ялгахын тулд “Юанийн дуурилга(元曲)”, “Юанийн зажюй/(元杂剧)”, Хөгжмийн найруулгын хувьд Юанийн дуурилга нь хойд зүгийн хөгжимд тулгуурлан зохиогдсон учир “Хойд зажюй (北杂剧)” хэмээн нэрлэжээ. Юань улын уран зохиолын төлөөлөл бүтээл болох Юанийн дуурилга нь өмнөх үеийн дуурийн урлагийн суурин дээр тулгуурлан хөгжиж

тухайн үед хөгжлийн оргилын үед хүрч, тайзан дээр жүжиглэн тоглох хэлбэр нь Хятад үндэстний дуурилгын тоглолтын түүхэнд чухал үүрэг гүйцэтгэсэн юм. Юаний дуурилгын зохиолд тохиолдох монгол үг, хятад хэлэнд орж хэрэглэгдэхдээ ямархүү бичилтийн онцлогоор тэмдэглэгдэж байсныг мэдэхийн тулд XIII зууны үед хамаарагдах монгол, хятад хэлний авианы тогтолцоог онолын талаас гардан танилцаж, үүний сууран дээр туайн үед бичигдсэн монгол авиаг хятадаар тэмдэглэсэн түүхэн дурсгал болох “Монголын нууц товчоон”, “Хуа-й й-юү хятад-монгол толь бичиг”, ойрх үеийн хятад хэлний авиаг тэмдэглэсэн “Хятад хэлний түүхэн ноорог” зэрэг бүтээлүүдийг ашиглан, дуурилгын зохиолд монгол үг орж хэрэглэгдэх ярианы хэлний авианы онцлогийг гардан танилцуулна.

Монгол хэлний орших орны утга илтгэх дагавар -на⁴/ -(н)аа⁴ -ийн хэрэглээ болон онцлог

Б.Мөнхдарам

Токиогийн Гадаад судлалын Их сургууль

Орчин цагийн монгол хэлэнд орших утга илтгэх дагавар -на⁴ хэрэглэгддэг нь тодорхой боловч гадна, дотно, наана, цаана гэх орны харьцааны үгсийг язгуур дагавраар нь задлан салгаж үзэх нь ховор мэт ажиглагдаж байна. Бас нэг зүйлийг дурдвал асуух төлөөний үг хаа, хаана хоёр нь ижил утга, үүрэгтэй гэж зарим судлаач үзэж байна. Тухайлбал асуух төлөөний үг хаа нь хар ярианы хэлэнд хэрэглэгддэг ба хаана -тай ижил утгатай гэж үзсэн бол хаана нь үгийн бүтцээр задрах боломжгүй гэж тайлбарласан бүтээл ч байна. Иймээс орших утга илгэж буй -на⁴ дагаврын онцлог, үг зүйн бүтэц, хэрэглээг дахин нарийвчлан судлах шаардлагатай байна. Мөн -на⁴ дагавартай ижил утгаар хэрэглэгдэж буй -(н)аа⁴ дагаврын талаар ч мөн судалж чухам тус тус ямар утга, үүргээр хэрэглэгдэж буйг хөмрөгт тулгуурлан судална. Мөн өгөх оршихын -д/-т нөхцөлийн хэрэглээтэй уялдуулж ялгаатай талыг тайлбарлана.

Монгол хэлний тайлбар толиудад толгой үгийг тогтоож ирсэн уламжлал, арга зүйн асуудалд

Ж.Хишигжаргал

Үндэсний Батлан Хамгаалахын Их Сургууль

Аливаа толь тухайн цаг үеийнхээ соёлын өв, түүхийн гэрч болдог гэж үздэг. Монголчууд тайлбар толь зохиох эртний уламжлалтай бөгөөд янз бүрийн цаг үед зохиогдсон толиуд нь зорилго, толь бичигт туссан үгийн цаг хугацаа хамрах байдалтай холбоотойгоор багтаасан үгийн тоо хэмжээ, үгийн сангийн нэгжүүдийн хэрэглээний хүрээгээр ялгаатай байдаг.

Энэхүү илтгэлдээ Ц.Шагдарсүрэнгийн тодорхойлсноор “... монгол толь зүйн уламжлал, түрүүн гарсан монгол хэлний олон толь бичгийн ололт, улмаар боловсронгуй болгох зэрэг өргөн асуудлыг эрдэм шинжилгээний үүднээс нэгтгэн дүгнээд, монгол толь зүйн ерөнхий тогтолцоог орчин цагийн шинжлэх ухаан технологийн дэвшлийн өнөөгийн түвшинтэй уялдуулж боловсруулах асуудал...”-ын хүрээнд “Хорин нэгт тайлбар толь”, “Гучин зургаат тайлбар толь”, Б.Шагж “Эрэхүйеэ хялбар болгон зохиосон монгол үгийн тайлбар чандманийн эрх”, “Хорин наймт тайлбар толь” –уудад толгой үгийг тогтоож ирсэн уламжлал, арга зүйг судалсан судалгааны үр дүнгээ танилцуулах юм.

Монгол хэлний адууны тоног хэрэгслийг илтгэсэн зарим үг, хэллэгийн тухай

Э.Алтаншагай
Өвөр Монголын Их Сургууль

Тус өгүүлэлд монгол хэлний адууг барих, бэхлэх, уях сойх, тэжээх арчлах, тэрэг, чарганд хөллөхтэй холбогдох тоног хэрэгслийг илтгэсэн үг, хэллэгийг нийгэм хэл шинжлэлийн асуулгын болон тооцооллын аргаар судлав. Судалгаанд Сүхбаатар аймгийн Асгат, Баяндэлгэр, Мөнххаан сум; Хэнтий аймгийн Батширээт; Дундговь аймгийн Цагаан дэлгэр; Увс аймгийн Өлгий сумын малчдыг хамруулж, малын тоног хэрэгслийг илтгэсэн үг, хэллэгийн уламжлалт мэдлэг, өнөөгийн хэрэглээний байдлын тухай судалгаа хийлээ. Мөн бид зах зээлд худалдан борлуулж буй малын тоног хэрэгслийн байдлыг тодруулах зорилгоор “Нарантуул” олон улсын худалдааны төвд малын тоног хэрэгсэл худалдан борлуулагчдаас асуулга судалгаа авч, улмаар “нүүр ном”, “unegui.mn” зэрэг цахим хэрэглэгдэхүүн дэх малын тоног хэрэгсэл худалдан борлуулах зорилготой зар сурталчилгаанд буй адууны тоног хэрэгслийг илтгэсэн үг, хэллэгт ажиглалт хийв. Ийнхүү судлахад малчдын адууны тоног хэрэгслийг илтгэсэн үг хэллэгийн мэдлэг ба хэрэглээний байдал нь тухайн малчны нас, амьдарч буй бүс нутаг, мал малласан туршлага зэргээс шалтгаалан харилцан адилгүй байгаа нь илрэв. Түүнчлэн зах зээлд худалдан борлуулж байгаа адууны тоног хэрэгслийг хийж буй материалынх нь төрөл зүйлээс хамааран наймаачид олон янзаар нэрлэж заншсан байх бөгөөд нийгмийн хөгжил эрэлт хэрэгцээнд тулгуурласан шинэ тоног хэрэгсэл бий болж улмаар түүнийг даган үүссэн шинэ үг, хэллэг ч буй болжээ. Басхүү орчин цагийн техник технологийн хөгжил, цахим хэрэглээ, даяарчлалын нөлөөллийн улмаас адууны тоног хэрэгслийг илтгэсэн зарим уламжлалт үг, хэллэг бүдгэрэн балархайших үзэгдэл судалгааны үр дүнгээс ажиглагдав. Тус өгүүлэл нь БНХАУ-н Нийгмийн шинжлэх ухааны фондын «Монголчуудын хэлний амьдралын шинжилгээ» хэмээх томоохон төслийн (төслийн дугаар 17ZDA316) дэмжлэгтэйгээр хийгдэж байгаа “Монгол хэлний таван хошуу малын тоног хэрэгслийг илтгэсэн үг хэллэгийн нийгэм хэл шинжлэлийн судалгаа” судалгааны ажлын нэг хэсэг болно.

Монгол хэлний эсрэг утгатай үйл үгийн тухай

Ж.Буяндэлгэр
Этүгэн Их Сургууль

Эсрэг үг нь үгийн сангийн утга хоорондын холбоонд үндэслэдэг бөгөөд тэдгээрийн эсрэгцлийн үр дүн болдог. Энэхүү эсрэг тэсрэг байдал нь харьцангуй ойлголт бөгөөд байгаль, нийгэм, сэтгэхүйн бүх үзэгдэлд нэгэн адил байдаг тун өргөн ухагдахуун төдийгүй уг хэлээр харилцагч хүмүүсийн амьдралын туршлага, мэдлэг чадвар, ажил мэргэжил хийгээд нийгэм ахуйн янз бүрийн нөхцөл байдалтай уялдан юуг юутай хэрхэн эсрэгцүүлэх нь хүртэл өөр өөр байна.

Монгол хэлний эсрэг утгат үйл үгийг хэлний түвшинд хам үгсийн гадна харьцаанд орж эсрэг утгыг бий болгож байвал хэлний, зөвхөн хам үгийн доторх харьцаанд орж байж эсрэг утгыг илтгэж байвал хэлэхүйн эсрэг үг гэж ялгадаг бөгөөд үгийн сан- утгазүйн хувьд нэг буюу хэд хэдэн шинжээрээ эсрэгцсэн аль нэгэн харьцаанд хамаарах үгийн нэг аймгийн эсрэгцсэн утга бүхий хэлнээ хэвийн тогтсон үгсийг эсрэг үг гэж болох ба харин утга зүйн нэгэн оронд хамаарахгүй боловч хэрэглээний явцад эсрэг утга үүсгэх үгсийг хэлэхүйн эсрэг үг гэж болно.

Орчин цагийн монгол хэлний өгүүлбэрийн аялгыг туршилт авиазүйн аргаар судлах нь

Г.Цэнд-Аюуш

Москвагийн Улсын Хэл Шинжлэлийн Их Сургууль

Энэхүү өгүүлэлд орчин цагийн монгол хэлний өгүүлбэрийн аялгыг судалсан судалгаануудыг тоймлосноос гадна 20-86 насны таван эрэгтэй, таван эмэгтэй оролцогчийн хүрээнд цуглуулсан 800 дуу бичлэгийг PRAAT программд боловсруулан анализ хийсэн туршилтын үндсэн дээр орчин цагийн монгол хэлний өгүүлбэрийн аялгыг нарийвчлан тодорхойлох гэж оролдсон судалгааны ажлын үр дүнг танилцуулсан болно.

